

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра соціально-гуманітарних дисциплін

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
з дисципліни «**ПСИХОЛОГІЯ**»

Для студентів
юридичного факультету

Дніпро – 2016

Конспект лекцій підготувала Маркіна Л.Л. – доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін юридичного факультету Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, кандидат педагогічних наук, доцент.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Батраченко І.Г., професор кафедри педагогіки і психології Дніпропетровського університету ім. А. Нобеля, доктор психологічних наук, професор.

Пріснякова Л.М., професор кафедри психології Дніпропетровського гуманітарного університету, кандидат психологічних наук, професор.

Конспект лекцій обговорений та схвалений на засіданні кафедри соціально-гуманітарних дисциплін юридичного факультету

«29» липня 2016 р.,
протокол № 23

ТЕМА № 1. ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЇ ЇЇ ЗАВДАННЯ ТА МЕТОДИ

(2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Етапи становлення предмета психології як науки.
2. Психіка та її функції.
3. Методи психології.
4. Основні галузі психології.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Варій М.Й. Психологія / Для студ. вищ. навч. закладів. / М.Й. Варій – К.: «Центр учбової літератури». – 2007.
2. Дрозденко К.С. Загальна психологія в практичному вимірі. Кредитно-модульний курс. Підручник. / К.С. Дрозденко – К. «Професіонал», 2007.
3. Максименко С.Д. Загальна психологія. 3-тє видання перероблене та доповнене: Підручник / С. Д. Максименко – К.: ЦУЛ, 2010.
4. Пальм Г.А. Загальна психологія: навч. посіб. / Г.А. Пальм -К.: ЦНЛ, 2009.
5. Психологія / За редакцією Ю.Л. Трофімова. – К.: Либідь», 2005.
6. Сергеєнкова О.П. Загальна психологія: навч. посіб. / О.П. Сергеєнкова – К.: ЦУЛ, 2015.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Створити у здобувачів вищої освіти цілісне уявлення про навчальну дисципліну, сформувати систему знань про предмет, методи, галузі психологічної науки; сприяти розумінню ролі та місця психології у системі навчальних дисциплін, що вивчаються майбутніми юристами.

ВСТУП

У пізнанні таємниць природи і самої людини, у відкриттях та винаходах, у створенні творів мистецтва і буденній праці – у всіх видах діяльності людини проявляється її психіка. Тому розуміння закономірностей психіки особистості дозволяє ефективно організувати діяльність людей і взаємовідносини між ними.

Нині стало актуальним залучати потенціал психологічної науки до вирішення практичних завдань, які постають у різних сферах юридичної діяльності.

Психологічна підготовка необхідна юристу для глибокого пізнання схованих за зовнішньою поведінкою намірів та мотивів, якими керується людина.

Розуміння особливостей психічних процесів, властивостей, станів людини дозволяє прогнозувати її поведінку в тих чи інших обставинах.

Володіння психологічними знаннями допоможе юристу краще управляти своїм життям, здійснювати контроль над власною поведінкою, розвивати професійну самосвідомість.

Психологічні знання сприяють забезпеченню якості підготовки юриста з позиції розвитку особистості. Вони необхідні для правильної організації самовиховання і самоосвіти; вибору найбільш доцільних прийомів, методів, засобів навчання і виховання підлеглих з метою підвищення професійної зрілості, розвитку моральних якостей.

Створення системи «людина – право» неможливе без урахування психічних особливостей людини. Системне поєднання психологічних та правових знань сприяє досконалої підготовки майбутніх юристів, максимальної актуалізації інтелектуальних, творчих ресурсів.

Використання сучасних, науково обґрунтованих психологічних знань дозволяє юристу співвіднести індивідуальні психічні особливості з вимогами професії.

Ці чинники визначають незаперечну важливість психологічних знань для кожного студента юридичного факультету. Сучасний юрист для успішної професійної діяльності повинен мати необхідну психологічну підготовку, у якій можна виділити психологічну культуру, психологічну компетентність.

Психологічна культура передбачає турботу про своє психічне здоров'я, уміння справлятися з негативними психічними станами, будувати правильно відносини з іншими людьми.

Навчальна дисципліна «Психологія» є теоретичною основою психологічної підготовки студентів, які здобувають освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавра. Вона спрямована на оволодіння студентами базовими і сучасними знаннями в галузі психології для реальної допомоги в побудові успішної майбутньої професійної діяльності і особистісного життя.

Найзагальніша задача даної лекції – закласти фундамент психологічних знань здобувачів вищої освіти.

I. ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ПРЕДМЕТА ПСИХОЛОГІЇ ЯК НАУКИ ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ.

Психологія пройшла довгий шлях розвитку. Розглянемо основні історичні етапи розвитку психологічної науки.

Перший етап – психологія як наука про душу. Перші уявлення про психіку були пов'язані з анімізмом (від латинського «аніма» – дух, душа) – найдавнішими поглядами, згідно з якими у всього, що існує на світі, є душа. Душа розумілася як незалежна від тіла сутність, керуюча всіма живими і неживими предметами.

Виникають спроби натурфілософського тлумачення душі, тобто її розуміння як матеріального явища. Найперші подібні описи і пояснення психіки базувалися на матеріалістичній картині світу, що містила три основні начала: воду, повітря і вогонь. Усе існуюче на землі уявлялося змістом цих матеріальних начал, причому носієм душі вважалося вогненне начало. Самій же душі приписувалася функція руху.

Пізніше давню світоглядну картину змінила нова - атомістична. У найбільш завершеному вигляді це відобразилося в працях видатного давньогрецького мислителя Аристотеля. Головна функція душі, за Аристотелем, – реалізація біологічного існування організму. Душа безтілесна, вона є форма живого тіла, а не якогось зовнішнього стосовно неї феномена. Аристотель вперше висунув ідею нерозривності душі і живого тіла. Він заперечував погляд на душу як на речовину. У той же час він вважав за можливе розглядати душу у відриві від матерії (живих тіл).

Вчення про душу як незалежний розділ філософії вперше було виділено й оформлено Аристотелем, а його трактат «Про душу» можна розглядати як один із перших науково-психологічних здобутків.

З XVII століття починається нова епоха в розвитку психологічного знання. Усі кардинальні проблеми були осмислені з позиції механістичного детермінізму. Утвердився новий погляд на джерела і механізми поведінки людини. Завдяки законам механіки поведінка розумілася як система рефлексів. Біомеханіка, пояснюючи поведінку людини, цілком обходила без звертання до внутрішніх, психічних феноменів.

Філософською основою нового рішення проблеми взаємозв'язку психіки і поведінки став дуалізм – вчення, що стверджувало роздільне, незалежне існування у світі двох начал: матерії і духу. На основі цього навчання Декарт дійде до висновку про цілковите розходження, що існує між тілом і душею людини: «Тіло за своєю природою завжди подільне, тоді як дух неподільний». Робота тіла людини регулюється «розумною душею», локалізованої в головному мозку. У такий спосіб поняття «душа» стало перетворюватися в поняття «розум», а пізніше в поняття «свідомість». Перше, що людина виявляє в собі – це її власна свідомість. Існування свідомості – головний і безумовний факт. Основне завдання психології - аналіз стану і змісту свідомості. Психологія стала розвиватися як наука про свідомість.

Другий етап – психологія як наука про свідомість. У XVII столітті вивчення взаємин душі і тіла остаточно поступається місцем вивченню розумової діяльності і свідомості. Англійський філософ Дж. Локк

розглядає душу людини як пасивне, але здатне до сприйняття середовище, порівнюючи її з чистою дошкою, на якій нічого не написано. Локк став родоначальником емпіричної психології, тобто психології як науки про внутрішній досвід. Він вважав, що існує два джерела всіх знань людини: перше джерело – це об'єкти зовнішнього світу, друге - діяльність власного розуму людини.

Важливим способом вивчення діяльності і свідомості людей стає самоспостереження. Метод пізнання психічних явищ шляхом самоспостереження людини, тобто уважного вивчення самою людиною того, що відбувається в її свідомості при рішенні різного роду задач, називається інтроспекцією.

Що стосується слова «психологія», утвореного від грецьких слів «психе» (душа) і «логос» (наука), то воно вперше з'явилося тільки у XVII столітті в роботі німецького філософа Християна Вольфа.

У 60-х роках XIX століття відбулося виділення психології в самостійну науку. Воно було пов'язано зі створенням спеціальних науково-дослідних установ – психологічних лабораторій і інститутів, кафедр у вищих навчальних закладах, а також із впровадженням експерименту для вивчення психічних явищ. Першим варіантом експериментальної психології як самостійної наукової дисципліни з'явилася фізіологічна психологія німецького ученого В. Вундта. У 1879 р. у Лейпцизі Вундт відкрив першу у світі експериментальну психологічну лабораторію.

Вундт вважав, що психологія повинна знайти елементи свідомості, розкласти складнішу динамічну систему свідомості на прості, далі неподільні частини. Такий підхід назвали структуралістським. Структуралісти вважали головною задачею психології експериментальне дослідження структури свідомості.

Але ідея розкладання психіки на найпростіші елементи виявилася помилковою. Американський психолог У. Джеймс запропонував вивчати функції свідомості й її роль у виживанні людини. Він висунув гіпотезу, що роль свідомості полягає в тім, щоб дати людині можливість пристосуватися до різних ситуацій або повторюючи уже вироблені форми поведінки, або змінюючи їх в залежності від обставин, або освоюючи нові дії, якщо того вимагає ситуація. Психологія – це наука про функції свідомості, такий підхід назвали функціоналістським. Психічне життя розумілося за зразком біологічного, як сукупність функцій, дій, операцій. Поняття функції в психології не було продуктивним.

Відчувалася потреба у новому предметі, у нових проблемах, методах, принципах.

Третій етап - психологія як наука про поведінку. Американський психолог Уотсон проголосив у 1913 році, що психологія одержить право називатися наукою, коли буде застосовувати об'єктивні експериментальні методи. Об'єктивно можна вивчати тільки поведінку людини, що виникає

в тій чи іншій ситуації. Кожній ситуації відповідає певна поведінка, яку варто об'єктивно фіксувати. Завдання психології – ставити експерименти і спостерігати за тим, що можна безпосередньо побачити: поведінку, вчинки, реакції людини.

Четвертий етап – психологія як наука про закономірності функціонування і розвитку психіки як особливої форми життєдіяльності.

На сучасному четвертому етапі психологію визначають як наукове дослідження поведінки і внутрішніх психічних процесів і практичне застосування отриманих знань. Психологія – це наука, що вивчає об'єктивні закономірності, прояви і механізми психіки.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ. Отже, психологія у своєму розвитку пройшла кілька етапів: перший етап – психологія як наука про душу, другий етап – психологія як наука про свідомість, третій етап – психологія як наука про поведінку, четвертий етап – психологія як наука про закономірності функціонування і розвитку психіки як особливої форми життєдіяльності. Знання цих етапів допоможе краще розібратися в об'єкті і предметі психологічної науки.

II. ПСИХІКА ТА ЇЇ ФУНКЦІЇ

У різні часи і в різних вчених об'єкт і предмет психології сприймалися по-різному. У цьому ми переконалися, проаналізувавши основні етапи розвитку психології. Для сучасного етапу характерне різноманіття підходів до сутності психіки, перетворення психології в багатогалузеву, прикладну галузь знань, що обслуговує інтереси практичної діяльності людини.

Як основний об'єкт психології виступають соціальні суб'єкти їх життєдіяльності, зв'язки і відносини, а також об'єктивні і суб'єктивні фактори, що сприяють чи перешкоджають досягненню ними вершин у житті і творчій діяльності. Вивчення закономірностей функціонування і розвитку психіки складає предмет психології як науки.

Психіка тісно пов'язана з нервовою системою, але не зводиться до неї. Як відомо, нервова система – центр діяльності всього організму, вона виконує дві головні функції: функцію передачі інформації і функцію інтеграції, переробки одержуваної інформації, програмування найбільш адекватної реакції. Перша функція належить периферичній нервовій системі. Друга – центральній нервовій системі і включає широкий діапазон процесів – від найпростіших рефлексів до найскладніших розумових операцій. Ушкодження чи неадекватне функціонування будь-якої ділянки нервової системи викликає специфічні порушення у функціонуванні організму і психіки.

Найсильніше на психіку впливає характер повноцінності й адекватності функціонування головного мозку. Сучасні дослідники підтвердили, що права і ліва півкулі мають специфічні функції. Функції лівої півкулі: хронологічний порядок; читання карт і схем; запам'ятовування імен, слів, символів; мовна активність, чутливість до

змісту; бачення світу веселим, легким; детальне сприйняття. Функції правої півкулі: поточний час; конкретний простір: запам'ятовування образів, конкретних подій, пізнання облич людей; сприйняття емоційного стану; бачення світу похмурим; цілісне, образне сприйняття. Перевага активності тієї чи іншої півкулі впливає на індивідуальні особливості особистості.

Саме спеціалізація півкуль і дозволяє людині розглядати світ із двох різних точок зору, пізнавати його об'єкти, користуючись не тільки словесною – граматичною логікою, але й інтуїцією з її просторово-образним підходом до явищ і моментальним охопленням цілого. Спеціалізація півкуль як би породжує в мозку двох співрозмовників і створює фізіологічну основу для творчості. Варто підкреслити, що в нормі здійснення будь-якої функції - це результат усього мозку, і лівої, і правої півкулі.

Оскільки існує глибинний фундаментальний зв'язок нашого органічного існування з природою, то неминучий вплив природних пульсацій і ритмів на нашу психіку.

Психіка – це суб'єктивний образ об'єктивного світу. Психіка належить завжди суб'єкту, поза суб'єкта не існує, залежить від суб'єктивних особливостей.

Психіка – суб'єктивний образ («картина») зовнішнього і внутрішнього середовища, орієнтація в цьому середовищі, сукупність усіх психічних станів і процесів, свідомих і несвідомих.

Основні функції психіки:

- відображення впливів навколишньої дійсності;
- регуляція поведінки і діяльності;
- усвідомлення людиною свого місця в навколишньому світі.

Психічне відображення – найскладніший і найрозвиненіший вид відображення. Відображення впливів навколишньої дійсності – одна з основних функцій психіки. Психічне відображення носить як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. Образи матеріального світу, що виникають у свідомості, є знімками, зліпками, копіями існуючих предметів, явищ, подій. Але для психіки не менш істотним є відношення до матеріального об'єкта, який вона відбиває. Вплив об'єктивної дійсності через конкретний стан людини, активне перетворення того, що відображається, обумовлюють суб'єктивність психічного відображення.

Свідомість – це вища власне людська форма відображення дійсності. Вона належить людині, суб'єкту, а не навколишньому світу. Але змістом свідомості є цей світ, ті чи інші його сторони, зв'язки, закони. Тому свідомість можна охарактеризувати як суб'єктивний образ об'єктивного світу. Свідомість і об'єктивний світ – протилежності, що утворюють єдність. Необхідність свідомості, що дає вірне відображення світу, лежить в умовах і вимогах самого життя.

Людина відображає світ не в пасивному спогляданні, а в процесі практичної, перетворюючої діяльності. Свідомість характеризується не тільки як відображення світу, але і як така духовна діяльність, що спрямована на активне, творче перетворення дійсності.

«Ядром» свідомості, способом його існування є знання. Розвиток свідомості припускає насамперед збагачення його новими знаннями про навколишній світ і про саму людину. Люди здобувають знання, поняття про реальні явища, усвідомлюють навколишній світ у процесі пізнання.

Пізнання – обумовлений законами суспільного розвитку і нерозривно зв'язаний із практикою процес відображення і відтворення в людському мисленні дійсності.

Образ і думка реально існують в єдиному потоці свідомості.

Свідомість – вища ступінь розвитку психіки. Вона народжується в бутті, відбиває буття, створює буття.

А. В. Петровський виділяє в структурі свідомості чотири основні характеристики:

- 1) свідомість є сукупність знань про навколишній світ. Таким чином, у структуру свідомості входять усі пізнавальні процеси;
- 2) закріплення у свідомості розходжень суб'єкта й об'єкта. Людина єдина серед живих істот, яка здатна до самопізнання;
- 3) забезпечення цілеспрямованої діяльності. При цьому складаються її мотиви, приймаються вольові рішення. Воля є свідоме регулювання людиною своєї поведінки і діяльності, зв'язана з подоланням внутрішніх і зовнішніх перешкод;
- 4) у структуру свідомості входять також певні відносини, зв'язані зі світом почуттів, емоціями.

Мова і форми мислення – це певним чином раціоналізовані форми свідомості. Свідомість як внутрішня модель, що відображає зовнішнє середовище людини і її власний світ у їхніх стабільних властивостях і динамічних взаєминах, допомагає людині ефективно діяти в реальному житті. Вінцем розвитку свідомості є формування самосвідомості, що дозволяє людині не тільки відображати зовнішній світ, але, виділивши себе в цьому світі, пізнавати свій внутрішній світ, переживати його і певним чином ставитися до себе.

У зоні ясної свідомості знаходить своє відображення мала частина одночасно минаючих із зовнішнього і внутрішнього середовища організму сигналів. Велика частина процесів, що протікають у внутрішньому світі людини, нею не усвідомлюється, але в принципі кожен із них може бути усвідомленим. Для цього потрібно виразити його словами – вербалізувати.

Концептуальний аналіз сучасного наукового розуміння проблеми несвідомого заснований на теорії психоаналізу.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ. Психіка – суб'єктивний образ об'єктивного світу. Основні функції психіки: відображення впливів

навколишньої дійсності, регуляція поведінки і діяльності, усвідомлення людиною свого місця в навколишньому світі.

Психологічний аналіз особистості і професійної діяльності спирається на вивчення структури свідомості і психології пізнавальних процесів.

III. МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЇ

Методи наукових досліджень – це ті прийоми і засоби, за допомогою яких вчені одержують достовірні зведення, використовувані далі для побудови наукових теорій і вироблення практичних рекомендацій.

Основними методами одержання фактів у психології є спостереження, бесіда й експеримент. Кожен із цих загальних методів має ряд модифікацій, що уточнюють, але не змінюють їхню сутність.

Спостереження – найдавніший метод пізнання. Його примітивною формою – життєвими спостереженнями - користується кожна людина у своїй повсякденній практиці.

Спостереження полягає в навмисному, систематичному, цілеспрямованому і фіксованому сприйнятті зовнішніх проявів психіки. Розрізняють наступні види спостереження: зріз (короткочасне спостереження); лонгітюдинальне (довге, іноді протягом ряду років), вибіркове, стороннє, включене (коли спостерігач стає членом досліджуваної групи), зовнішнє спостереження (спостереження з боку), вільне, стандартизоване.

Один з різновидів спостереження – самоспостереження, безпосереднє або відстрочене (у спогадах, щоденниках, мемуарах людина аналізує, що вона думала, почувала, переживала).

Спостереження є складовою частиною бесіди та експерименту.

Бесіда як психологічний метод передбачає пряме чи непряме, усне чи письмове одержання від досліджуваного зведень про його діяльність, у яких об'єктивуються властиві йому психологічні явища. Види бесіди: невимушена бесіда, інтерв'ю, опитувальники. Найбільший результат приносить бесіда у випадку встановлення особистісного контакту дослідника з обстежуваною людиною.

Однак головним методом психологічного дослідження є експеримент - активне втручання дослідника в діяльність випробуваного з метою створення умов, за яких виявляється психологічний факт.

Буває лабораторний експеримент, він протікає в спеціальних умовах, використовується спеціальна апаратура, дії випробуваного визначаються інструкцією, випробуваний знає, що проводиться експеримент, хоча до кінця істинного змісту експерименту може не знати. Експеримент багаторазово проводиться з великою кількістю випробуваних, що дозволяє встановлювати загальні статистично достовірні закономірності розвитку психічних явищ.

Природний експеримент проводять у природних умовах життя, навчання, праці людей, причому люди не підозрюють, що над ними

проводиться експеримент (але його результати повинні бути зафіксовані, наприклад, схованою фотокамерою). Природні експерименти дозволяють виявляти більш достовірну інформацію, але не можуть проводитися багаторазово, оскільки втрачають свою природність і прихованість від випробуваних. В даний час проблема етичності проведення психологічних експериментів широко обговорюється. Так, використання схованої апаратури (фотокамер, відеокамер, диктофонів) вважається неетичним і неприпустимим, оскільки записуюча техніка може бути використана тільки за згодою випробуваного. Широту дослідження це, звичайно, обмежує, зате знижується ризик нанесення безсумнівної травми випробуваним.

Метод тестів представляє собою систему стандартизованих завдань, що дозволяють вимірювати рівень розвитку пізнавальних, інтелектуальних, типологічних і особистісних особливостей людини.

Тести можуть бути прогностичні і діагностуючі. Тести повинні бути науково обґрунтовані, надійні, і виявляти стійкі психологічні характеристики.

Моделювання як метод застосовується в тому випадку, коли дослідження зацікавленого явища шляхом простого спостереження, опитування, тестом чи експериментом ускладнене чи неможливе в силу складності або важкоприступності. Тоді прибігають до створення штучної моделі досліджуваного феномена, що повторює його основні параметри і передбачувані властивості. На цій моделі детально досліджують дане явище і роблять висновки про його природу.

Крім перерахованих методів, призначених для збору первинної інформації, в психології широко застосовуються різні способи і прийоми обробки цих даних, їх логічного і математичного аналізу для одержання вторинних результатів, тобто фактів і висновків, що впливають з інтерпретації переробленої первинної інформації. З цією метою застосовуються, зокрема, різноманітні методи математичної статистики, без яких найчастіше неможливо одержати достовірну інформацію про досліджувані явища, також методи якісного аналізу.

У психології існує особлива група методів, в основі яких лежить феномен проєкції. Проєктивні методики спрямовані на експериментальне дослідження тих особливостей особистості, які найменш за все доступні безпосередньому спостереженню або опитуванню. Вони ґрунтуються на єдиному психологічному механізмі «проєкції».

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ. Методи наукових досліджень – це ті прийоми і засоби, за допомогою яких вчені одержують достовірні зведення, використовувані далі для побудови наукових теорій і вироблення практичних рекомендацій. Основними методами психології є спостереження, бесіда, експеримент,

моделювання, метод тестів. У психології існують проєктивні методики, які ґрунтуються на єдиному психологічному механізмі «проєкції».

IV. ОСНОВНІ ГАЛУЗІ ПСИХОЛОГІЇ

Сучасна психологія становить широко розгорнуту систему знань, яка включає ряд окремих дисциплін. Ю.Л. Трофімов виділяє три великі групи галузей: теоретичну, науково-прикладну та практичну психологію.

Теоретична психологія.

Загальна психологія. Систематизує експериментальні дані, здобуті у різних галузях психологічної науки, розробляє фундаментальні теоретичні проблеми психології. Займається вивченням пізнавальних процесів, емоційно-вольової сфери, властивостей особистості.

Історія психології Розглядає формування психологічних категорій і понять упродовж усього часу існування наукової психології, історію психологічних досліджень у різні часи в різних школах та перспективи розвитку психології як науки.

Експериментальна психологія Займається розробкою нових методів психологічного дослідження для більш глибокого вивчення психічної реальності.

Генетична психологія. Вивчає закономірності розвитку психіки тварин і людини у філогенезі (протягом біологічної еволюції усього живого та історичного розвитку психіки) і в онтогенезі (упродовж життя окремої особи).

Порівняльна психологія. Має предметом свого дослідження особливості психіки тварин (зоопсихологія) у порівнянні з психікою людини.

Соціальна психологія. Досліджує психічні явища у процесі взаємодії у великих та малих суспільних групах .Вивчає як люди спілкуються і взаємодіють один з одним. Виявляє, як соціальні умови впливають на поведінку людей).

Диференційована психологія. Психологія індивідуальних розбіжностей. Досліджує індивідуально-психологічні особливості психіки з урахуванням вікового рівня розвитку та механізмів функціонування психіки, ролі задатків і здібностей тощо.

Психофізіологія. Вивчає фізіологічні механізми діяльності мозку, нервової системи, які лежать в основі функціонування психіки.

Психологія особистості. Займається вивченням психічних властивостей людини як цілісного утворення, як певної системи психічних якостей.

Науково-прикладна психологія.

Науково - прикладна психологія поділяється на ряд галузей.

1. За видами діяльності та поведінки людини:

- психологія праці. Досліджує психологічні закономірності трудової діяльності людини, психологічні основи наукової організації праці;
- інженерна психологія вивчає особливості діяльності. Вивчає особливості діяльності оператора автоматизованих систем управління;
- психологія творчості. Досліджує закономірності творчої діяльності, фактори стимуляції творчого пошуку;
- військова психологія. Має предметом фактори ефективної поведінки людини в умовах бойових дій, питання підвищення боєздатності військово службовців;
- психологія управління та менеджменту. Здійснює дослідження процесів управління з метою досягнення позитивних результатів у суспільному житті;
- екологічна психологія. Досліджує психологічні фактори виникнення і її розв'язання проблем взаємозв'язку між людиною і природою, оптимізації цього зв'язку;
- психологія спорту. Вивчає закономірності поведінки людей в умовах спортивних змагань, проблеми психологічної реабілітації після участі в змаганнях та ін.

2. Науково-прикладна психологія за психологічними питаннями розвитку людини:

- вікова психологія. Досліджує онтогенез психічних властивостей особистості на різних вікових етапах;
- педагогічна психологія. Має своїм предметом закономірності навчання й виховання особистості;
- психологія аномального розвитку, або спеціальна психологія. До психології аномального розвитку відносяться: патопсихологія (розглядає відхилення у процесі розвитку психіки при різних формах мозкової патології); олігофренопсихологія (займається патологічним відхиленням психологічного розвитку, які визначаються природженими дефектами мозку; сурдопсихологія (вивчає особливості розвитку дітей з вадами слуху); тіфлопсихологія (допомагає розвиватись особистостям дітей із слабким зором або незрячим).

3. Науково-прикладна психологія за відношенням до нормальної або хворої психіки:

- психологія здоров'я. Наука про психологічні основи здорового способу життя, збереження та поліпшення здоров'я людини;
- медична психологія. Вивчає психологічні аспекти діяльності лікаря та особливості хворого.

4. Науково-прикладна психологія за відношенням до права.

За відношенням до права виділяється юридична психологія, що пов'язана з дослідженням проблем реалізації системи правової поведінки психологічними засобами. У центрі уваги цієї науки знаходяться психологічні проблеми узгодження людини і права як елементів однієї

системи. Вона розробляє рекомендації на підвищення ефективності системи «людина – право».

Предметом юридичної психології є вивчення закономірності поведінки людей в системі правових відносин, а також структури і видів юридичної діяльності.

Практична психологія функціонує і розвивається як система психологічних служб, спрямованих на надання безпосередньої допомоги людям у вирішенні їхніх психологічних проблем.

Структура практичної психології:

- психологічна служба сім'ї та соціального захисту населення. Займається забезпеченням, збереженням та розвитком національних традицій і культури сімейного життя, корекції та профілактики сімейних конфліктів;

- психологічна служба системи освіти. Психологічно забезпечує навчально-виховний процес, роботу з обдарованими та несумлінними учнями, професійну підготовку молоді, працюючи з дітьми, школярами, учнями, студентами, вчителями та викладачами;

- психологічна служба системи охорони здоров'я. Займається психологічним забезпеченням лікувального процесу і реабілітації хворих, інвалідів, психотерапією і психопрофілактикою;

- практична юридична психологія і педагогіка. Займається психологічним і соціологічним забезпеченням діяльності органів Міністерства внутрішніх справ, Служби безпеки, суду, прокуратури, пенітенціарної системи, працюючи із співробітниками органів внутрішніх справ, судами, ув'язненими, правопорушниками, потерпілими;

- практична психологія і соціологія економіки та бізнесу. Має справу з вивченням психологічних умов економічної діяльності, впливу на неї різних форм власності.

- практична психологія праці та профорієнтації. Здійснює заходи щодо профорієнтації, профконсультації, професійного відбору, профадаптації;

- соціально-психологічна служба армії. Веде роботу з військової профорієнтації та профвідбору, психологічної підготовки військовослужбовців;

- практична психологія і педагогіка спорту. Здійснює заходи щодо відбору, психологічної підготовки, підтримки спортсменів, спортивних команд, тренерів в умовах спортивних змагань та ін.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ. Між галузями психологічної науки існують тісні зв'язки. Так теоретична психологія напрацьовує систему психологічних знань, що виступає фундаментом науково-прикладної та практичної психології. Факти, що розглядаються у науково-прикладній та практичній психології, узагальнюються засобами теоретичної психології, що сприяє постійному оновленню системи понять, категорій, принципів й надання більш ефективної допомоги у розвитку особистості та в її творчій діяльності.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ

Людина існує і будує своє життя у матеріальному світі, соціальному світі, який складається із міжособистісних відносин, спілкування і соціокультурних явищ; а також у світі власного «Я», в своєму духовному світі, у світі переживань, ставлення, станів.

Матеріальний і соціальний світ – явище зовнішнього порядку для людини. Світ її власного «Я» – внутрішній світ людини.

Специфічне коло явищ, які вивчає психологія – це все те, що складає внутрішній зміст нашого життя. Належність індивіду-суб'єкту є першою суттєвою ознакою психічного. Інша не менш суттєва риса психічного – це ставлення суб'єкта до незалежного від психіки, від свідомості об'єкта. Усвідомлення природи психічного визначає теоретичні завдання психології, специфіку психологічного пізнання. Психологія вивчає світ суб'єктивних процесів та станів, усвідомлюваних чи неусвідомлюваних людиною. Це наука про психіку і закономірностей її проявів та розвитку.

Психологія як наука за допомогою спеціальних методів розглядає і вивчає об'єктивні, реально існуючі психічні явища і факти. Узагальнюючи результати досліджень у системі наукових понять, вона виявляє особливості, закономірності побудови та розвитку психіки, функціонування її механізмів.

Психіку і поведінку людини неможливо зрозуміти без знання її природної та соціальної сутності. Тому вивчення психології передбачає знайомство з біологією людини, знання будови і функціонування центральної нервової системи. Зв'язок між психічними явищами і діяльністю центральної нервової системи розглядається фізіологією нервової діяльності. Психологія тісно пов'язана з історією суспільства і його культури, оскільки у формуванні вищих психічних функцій людини вирішальну роль зіграли головні історичні досягнення цивілізації – знаряддя праці і знакові системи. Людина – біосоціальна істота, тільки перебуваючи у суспільстві, формується людська психіка. У зв'язку з цим, поглибленому розумінню психіки людини сприяє знання основ соціології.

Свідомість, мислення та багато інших психічних явищ, які не дані людині від народження, формуються в онтогенезі (індивідуальному розвитку), у процесі її виховання й освіти. Звідси зрозумілий зв'язок психології з педагогікою.

Філософські учення про людину, про специфіку її буття, про природу людської свідомості і діяльність допомагають краще зрозуміти світ суб'єктивних (душевних) явищ, процесів і станів.

Психологія займається науковим дослідженням поведінки та внутрішніх психічних процесів і практичним застосуванням отриманих знань. Вона допомагає людині зрозуміти, враховувати індивідуальні особливості психіки оточуючих нас людей; орієнтуватися в особливостях особистості, мотивах поведінки, пам'яті, мислення, характеру і

темпераменту, в складних процесах міжособистісної взаємодії і спілкування. Психологія корисна людині для особистісних цілей, щоб розуміти стан своєї власної душі, а за необхідністю свідомо вносити в нього зміни. Вона просто необхідна для ділової людини, щоб приймати відповідальні рішення з урахуванням психологічного стану партнера.

Оволодіння психологічною культурою (системою психологічних факторів-напрямків) сприяє виконанню головних вимог, що пред'являються до професійної діяльності юриста.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДО ДАНОЇ ТЕМИ

При вивченні даної теми необхідно засвоїти поняття: «психіка», «нервова система», «мозок», «свідоме», «несвідоме», «поведінка», «діяльність».

Доцільно опрацьовувати рекомендовану літературу за формами, які обираються самостійно, а саме: конспект, тези, план, таблиця, схема, висновки, тощо. Можна порівнювати зміст матеріалу з питань теми в різних джерелах.

Для вдалого засвоєння цієї теми, здобувачам вищої освіти рекомендується звернутись не лише до базового (обов'язкового) списку літератури, а й до інших наукових джерел, які можна знайти у бібліотеці університету. Під час розгляду теми, слід, також, використовувати наукові праці як українських, так і зарубіжних вчених.

З метою засвоєння основних теоретичних положень теми, усвідомлення її актуальних проблем і пошуків їх шляхів вирішення:

1. Простежте наступність у розумінні природи психіки від давнини до нашого часу.
2. Визначите предмет і завдання психології. Поясніть яке значення для науки має їх встановлення.
3. Охарактеризуйте основні функції психіки.
4. Поясніть чим методи психології відрізняються від методів інших наук.
5. Обґрунтуйте які галузі психологічної науки найбільш пов'язані з майбутньою юридичною діяльністю.
6. Доведіть зв'язок психології з іншими науками.
7. Покажіть роль психології в оптимізації юридичної діяльності.

ТЕМА №2. ОСНОВНІ НАПРЯМИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ НАУКИ (4 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Біхевіоризм.
2. Гештальтпсихологія.
3. Психоаналіз.
4. Гуманістична психологія.
5. Когнітивна психологія.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Варій М.Й. Психологія / Для студ. вищ. навч. закладів. / М.Й. Варій – К.: «Центр учбової літератури». – 2007.
2. Ковальчук М. Історія психології. Навчальний посібник. / М. Ковальчук -К., 2004.
3. Левчук Л. Психоаналіз: історія, теорія, мистецька практика. / Л. Левчук - К., 2002.
4. Максименко С.Д. Загальна психологія. 3-тє видання перероблене та доповнене: Підручник / С. Д. Максименко – К.: ЦУЛ, 2010.
5. Пальм Г.А. Загальна психологія: навч. посіб. / Г.А. Пальм -К.: ЦНЛ, 2009.
6. Психологія / За редакцією Ю.Л. Трофімова. – К.: Либідь», 2005.
7. Сергеєнкова О.П. Загальна психологія: навч. посіб. / О.П. Сергеєнкова – К.: ЦУЛ, 2015.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Сформувані у здобувачів вищої освіти систему знань про основні напрями розвитку психологічної науки, механізми психологічного захисту; забезпечити розуміння сутності сучасних підходів щодо вивчення поведінки людини, свідомого, несвідомого, когнітивних процесів. Захопити здобувачів вищої освіти ідеями гуманістичної психології, викликати бажання поглибити свої наукові знання. Сформувані уміння давати психологічну оцінку мотивам, діям, засобам та наслідкам дій людини.

ВСТУП

Завдання підвищення ефективності юридичної діяльності не може бути успішно вирішена без використання даних сучасних наукових психологічних шкіл. До основних напрямків психології належать: біхевіоризм, гештальтпсихологія, психоаналіз, когнітивна психологія, гуманістична психологія.

Біхевіоризм – напрямок психології, що вивчає поведінку людини, за якою можна тільки спостерігати.

Гештальтпсихологія – напрямок психології, що вивчає цілісні структури свідомості, образи.

Психоаналіз – напрямок психології, що вивчає сферу несвідомого.

Гуманістична психологія – напрямок психології, що вивчає духовний та особистісний розвиток людини, а також проблеми самовизначення.

Когнітивна психологія – напрямок у психології, що вивчає закономірності процесів пізнання.

Це найбільш впливові школи психологічної науки.

Засвоєння теми лекції допоможе здобувачам вищої освіти розумінню природи особистості, краще управляти своїм життям, самостійно виробляти засоби досягнення поставлених професійних цілей, здійснювати контроль над власною поведінкою, формувати позитивну професійну «Я-концепцію», розвивати професійну самосвідомість, пізнавати сховані за зовнішньою поведінкою наміри та мотиви, якими керується людина.

I. БІХЕВІОРИЗМ

Біхевіоризм (від англ. *behavior*. – *поведінка*), напрямок психології, у рамках якого вважається, що психологія повинна вивчати поведінку людини, за якою можна тільки спостерігати. Звідси і назва цього напрямку.

Одним із засновників біхевіористського руху був Едвар Торндайк (1874 – 1949). Його роботи відкрили перший розділ у літописі біхевіоризму.

Зв'язок «ситуація – реакція» на відміну від рефлексу Торндайк характеризувався наступними ознаками:

- 1) вихідний пункт – проблемна ситуація;
- 2) організм протистоїть проблемній ситуації як ціле;
- 3) він активно діє в пошуках вибору.

Така модель мала явні переваги порівняно не тільки з механістичним трактуванням рефлексу, але й із теологічним трактуванням дії у функціоналістів. Торндайк істотно розширив межі психології як науки. Він стверджував, що вона простирається далеко за межами свідомості. Сферою психології виявлялася взаємодія організму із середовищем. Хоча Торндайк не вважав себе біхевіористом, він підготував підґрунтя для його виникнення.

Теоретичним лідером цього напрямку став Джон Браадус Уотсон (1878-1958). Він захоплювався експериментальною психологією. Уотсон проголосив у 1913 р., що психологія одержить право називатися наукою, коли буде застосовувати об'єктивні експериментальні методи вивчення психічних явищ. Об'єктивно можна вивчати тільки поведінку людини, що виникла в тій чи іншій ситуації. Кожній ситуації відповідає певна поведінка, яку варто об'єктивно фіксувати.

«Психологія – це наука про поведінку», а всі поняття, зв'язані зі свідомістю, варто вигнати з наукової психології. Аналіз поведінки повинний мати суто об'єктивний характер і обмежуватися реакціями, що

зовні спостерігаються. Усе, що не підлягає об'єктивній реєстрації, – не підлягає вивченню (тобто думки, свідомість людини не підлягають вивченню, їх не можна вимірити, реєструвати).

Особистість людини, з погляду біхевіоризму – це сукупність поведінкових реакцій, властивих даній людині. Та чи інша поведінкова реакція виникає на певний стимул, ситуацію. Формула «стимул – реакція» була ведучою в біхевіоризмі.

Зв'язок між S і R підсилюється, якщо є підкріплення. Підкріплення може бути позитивним (похвала, одержання бажаного результату, матеріальна винагорода) або негативним (біль, покарання, невдача, критичні зауваження). Поведінка людини обумовлюється, насамперед, з очікування позитивного підкріплення, але й іноді переважає бажання насамперед уникнути негативного підкріплення.

Змінюючи стимули і підкріплення, можна програмувати людину на необхідну поведінку.

Відповідно до концепції американського психолога Макгвайра, класифікація поведінки і вчинків людини повинна проводитися в залежності від цілей, потреб, ситуації.

Виходячи з зазначених критеріїв виділено 16 типів поведінки:

1. Перцептивна поведінка – прагнення оволодіти інформаційним навантаженням за допомогою перцептивної категоризації.
2. Захисна поведінка – будь-які дії психологічного захисту (заміщення, проєкція, регресія), що дозволяють створити, зберегти позитивний образ «Я», позитивна думка людини про саму себе.
3. Індуктивна поведінка – сприйняття й оцінка людьми самих себе на основі інтерпретації значення власних дій.
4. Звична поведінка – задоволення від позитивного підкріплення створює велику імовірність відтворення опанованих варіантів поведінки у відповідних ситуаціях.
5. Утилітарна поведінка – прагнення людини вирішити практичну проблему з максимальними досягненнями (суб'єктивним переживанням максимально можливого успіху).
6. Рольова поведінка відповідно до рольових вимог, обставин, що змушують людину до певних дій (навіть при розбіжності з особистісними намірами).
7. Сценарна поведінка – людина керується прийнятими правилами припустимої «пристойної» поведінки, що відповідає її статусу в даній культурі, суспільстві.
8. Моделююча поведінка – варіанти поведінки людей у малих і великих групах, які важко контролювати як самою людиною, так і іншими людьми.
9. Урівноважена поведінка – людина має одночасно суперечні думки, оцінки, установки та намагається їх узгодити шляхом зміни своїх оцінок, домагань, спогадів.

10. Звільняюча поведінка – людина прагне уникнути «негативних умов існування» (зберегти стабільність свого внутрішнього емоційного стану за допомогою активних зовнішніх дій).
11. Атрибутивна поведінка – активне усунення протиріч між реальною поведінкою і суб'єктивною системою думок; ослаблення, усунення когнітивного дисонансу між бажаннями, думками і реальними діями, приведення їх до взаємної відповідності.
12. Експресивна поведінка – постійне відтворення людиною стабільно високої позитивної самооцінки, яка є основним регулятором повсякденної соціальної поведінки (коли людина досягла високого рівня майстерності й задоволення від «добре зробленої справи»).
13. Автономна поведінка – коли почуття волі вибору (навіть ілюзії такого вибору і контролю своїх вчинків) створює готовність людини переборювати будь-які бар'єри на шляху досягнення мети (високий рівень внутрішнього «локусу контролю» своїх вчинків, уявлення про себе як активного діяча», а не виконавця наказів).
14. Стверджувальна поведінка – переживання своїх дій як здійснення своїх планів при максимальному використанні внутрішніх власних ресурсів.
15. Дослідницька поведінка – прагнення до новизни фізичного і соціального оточення;
16. Емпатійна поведінка – здатність співпереживати, «відчувати» емоційний стан іншої людини.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ. Біхевіоризм визначив погляд американської психології двадцятого століття. Кредо біхевіоризму: предметом психології є поведінка. Звідси і назва від англійського (behaviour) – поведінка (біхевіоризм можна перевести як поведінкова психологія). Об'єктивно можна вивчати тільки поведінку людини, що виникає в тій чи іншій ситуації. Кожній ситуації відповідає та чи інша поведінка, яку варто об'єктивно фіксувати. «Психологія – це наука про поведінку», а всі поняття, зв'язані зі свідомістю, варто вигнати з наукової психології. Нові форми поведінки з'являються в результаті утворення умовних рефлексів. Важливими заслугами біхевіоризму є впровадження об'єктивних методів реєстрації й аналізу реакцій, що зовні спостерігаються, дій людини, процесів, подій; відкриття закономірностей формування певної моделі поведінки, навичок, реакцій.

Основний недолік біхевіоризму – у недообліку складності психічної діяльності людини, зближення психіки тварин і людини, ігнорування процесів свідомості, творчості, самовизначення особистості.

Досягнення біхевіоризму по вивченню поведінки людини активно використовуються в практичній діяльності юристів.

II. ГЕШТАЛЬТПСИХОЛОГІЯ

Приблизно в той самий час, коли в США почався рух біхевіоризму, у Німеччині зародилася гештальтпсихологія. Їхня одночасна поява – показник того, що вони виникли як різні варіанти розвитку психологічних ідей. Ці напрями були реакцією на сформовані наукові стереотипи і протестом проти них (структуралісти та функціоналісти (див. лекцію №1.)

Основоположниками даної наукової школи є Макс Вертгеймер, Вольфганг Келер і Курт Коффка. Вони зустрілися в 1910 році у Франкфурті-на-Майні в Психологічному інституті. Вертгеймер експериментально вивчав як будується образ сприйняття видимих рухів, а Келер і Коффка були не тільки випробуваними, але й учасниками обговорення результатів досліджень. Ці результати були викладені в статті Вертгеймера «Експериментальні дослідження видимого руху» (1912). Від цієї статті прийнято вести походження гештальтизму.

Слово «гештальт» як поняття не має точного еквівалента ні в англійській, ні в українській мовах. Дуже приблизно в залежності від контексту, його зміст може передаватися словами «образ», «структура», «форма», «організоване ціле».

Головний постулат гештальтистів – первинними даними психології є цілісні структури. Ціле більше чим сума його частин. Заслуга гештальтпсихологів полягає у застосування системного підходу до вивчення психічних явищ.

Представників цього напрямку більш за все не влаштовував спрощений атомістичний підхід до вивчення й аналізу психічних явищ, характерний для асоціативної інтроспективної психології.

Проблема цілого та його частин створила також вододіл між гештальтизмом і біхевіоризмом. Гештальтизм відстоював ідею цілісності на противагу біхевіористському погляду на складну реакцію як суму елементарних.

Біхевіористи, і гештальтисти сподівалися створити нову психологію по типу наук про природу. Але для біхевіористів моделлю служила біологія, для гештальтистів – фізика. Посередником між фізичним полем і цілісним сприйняттям повинна була стати, на їхню думку, фізіологія цілісних і динамічних структур – гештальтів. Поняття про гештальти не вважалося, таким чином, унікально-психологічним. Зароджувався новий погляд на співвідношення частини і цілого, зовнішнього і внутрішнього, причини і мети.

Гештальтпсихологи порівнюють поведінку скоріше з музикою, чим з математикою. Згадайте свою улюблену пісню. Якби сприймали кожен ноту окремо, ви б не змогли відтворити мелодію. Крім того, можна всі ноти поміняти місцями чи зіграти ту ж саму мелодію в іншій тональності. Таким чином, першорядне значення має взаємозв'язок чи організація нот.

Відповідно до цієї концепції людська поведінка втрачає свій зміст будучи розбита на окремі компоненти. Прихильники гештальтпсихології

намагаються переконати біхевіористів, що структурна організація поведінки відіграє в цілому більш важливу роль, ніж окремі вчинки. Тому психологія повинна вивчати відчуття людини, його сприймання й інтуїтивні процеси, що вже неминуче належить до сфери свідомості.

По-перше – розуміння, по-друге – рухове пристосування. Розуміння може бути поступовим і миттєвим.

У дослідженнях Келлера центральне місце зайняли докази ролі «інсайту» (раптового схоплення відносин) при вирішенні інтелектуальних завдань. Успіх рішення залежить від бачення ситуації в цілому, від «гештальтування» поля сприймання. Поняття про інсайт (від англ. insight – розсуд) стало ключовим у гештальтпсихології. Йому був доданий універсальний характер. Воно стало основою гештальтистського пояснення адаптивних форм поведінки, що біхевіористи пояснювали принципом «проб, помилок і випадкового успіху».

Вагомі експериментальними досягненнями гештальтпсихології стосувалися головним чином процесів сприймання, притому зорового. Було запропоновано безліч законів гештальта. До них, зокрема, належали «фігура і фон».

Гештальтисти приділяли велику увагу дослідженню мислення людини. Цієї проблемі була присвячена незакінчена книга, Вертгеймера «Продуктивне мислення» (1945). Були використані також інтерв'ю з Ейнштейном. Виходячи з загального положення гештальтистів, що справжнє мислення є «інсайтним», а інсайт припускає схоплення цілого, Вертгеймер виступив проти традиційної практики навчання в школі. Він підкреслював, що в основі цієї практики лежить або формально-логічна модель, яка перешкоджає розвитку творчого, продуктивного мислення. Він прагнув з'ясувати психологічну сторону розумових операцій, психологію рішення проблем.

Установки і принципи гештальтпсихології стосовно особистості і міжособистісної поведінки реалізував у своїх теоретичних і експериментальних дослідженнях К. Левін. Для того, щоб зрозуміти і пояснити поведінку особистості в її фізичному і соціальному оточенні, писав він, необхідно для кожного психічного явища (дії, емоції, переживання і т.п.) “визначити ту короткочасно діючу цілісну ситуацію”, що являє собою сформовану в даний момент структуру поля і стан особистості. Середовище повинно визначатися не у фізичних одиницях, як це роблять біхевіористи, а психологічно, тобто як вона представлена у феноменальному суб'єктивному світі сприймаючих її людей.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ. У дослідженнях гештальтпсихологів вивчення складних психічних явищ будується на з'ясуванні структури їх зв'язків і законів формування. Ідеї гештальтпсихології мали позитивну роль у розробці ряду важливих проблем психології. Вони торкнулися сприймання, мислення, пам'яті, особистості і міжособистісних відносин. Вони також сприяли

застосуванню в галузі психології корисних для неї теорій і понять, запозичених із природничих досліджень. Заслуги гештальтпсихології складаються в розробці поняття психічного образу, у твердженні системного підходу до психічних явищ. Теорія гештальта, поняття про інсайт стали ключовими в розробці педагогічних технологій, спрямованих на розвиток творчого мислення тих, кого навчають. Гештальтпсихологія привернула увагу дослідників до нових цікавих проблем.

III. ПСИХОАНАЛІЗ

На початку ХХ століття в психології виник напрямок психоаналізу, чи фрейдизму. Його засновником є *Зигмунд Фрейд* (1856 – 1936).

Термін «психоаналіз» має три значення: 1 – теорія особистості і психопатології; 2 – метод терапії особистісних розладів; 3 – метод вивчення неусвідомлених думок і почуттів людини.

З. Фрейд застосовував топографічну модель, відповідно до якої в психологічному житті можна виділити три рівні: свідомість, підсвідоме, несвідоме. Рівень свідомості складається з відчуттів і переживань, що людина усвідомлює в даний момент часу. Свідомість охоплює тільки малий відсоток всієї інформації, що зберігається в мозку. Причому визначена інформація усвідомлюється лише протягом короткого періоду часу, а потім швидко занурюється на рівень підсвідомого чи несвідомого, у міру того як свідомість людини переміщається на інші сигнали.

Підсвідоме чи «доступна пам'ять». Сфера підсвідомого містить у собі весь досвід, що не усвідомлюється в даний момент, але може легко повернутися у свідомість спонтанно чи в результаті мінімального зусилля.

Несвідоме – це найглибша і значима сфера людської психіки. Несвідоме являє собою сховище інстинктивних спонукань плюс емоції і спогади, що настільки загрожують свідомості, що були подавлені і витиснуті у сферу несвідомого, але саме цей неусвідомлюваний матеріал багато в чому визначає повсякденне функціонування людини, хоча вона цього і не усвідомлює. Несвідомі переживання цілком недоступні свідомості людини, але в значній мірі визначають дії людей.

Усі психічні процеси зв'язані між собою по горизонталі та вертикалі. Якщо думки чи почуття здаються незв'язаними з попередніми думками і почуттями, то ці зв'язки варто шукати у несвідомому.

«Визначення порушення наших психічних функцій чи неправильності в діях, що здаються нам невмотивованими, – писав Фрейд, – виявляються цілком мотивованими, якщо їх піддати психоаналітичному дослідженню». Несвідоме і підсвідоме відділено від свідомого особливою психічною інстанцією – «цензурою». Цензура виконує дві функції: 1) витісняє у сферу несвідомого неприйнятні і засуджувані особистістю власні почуття, думки і поняття; 2) чинить опір активному несвідомому, яке прагне проявитися у свідомості.

До несвідомого належать багато інстинктів, взагалі недоступні свідомості, а також думки і почуття, піддані «цензурі». Ці думки і почуття не загублені, але не допускаються до спогаду, а тому виявляються у свідомості не прямо, а опосередковано (в обмовках, описах, помилках пам'яті, сновидіннях, неврозах, «нешасних» випадках).

Відбувається також сублімація несвідомого – заміщення заборонних потягів соціально прийнятними діями. Несвідоме має велику життєздатність і невіддасна часу. Думки і бажання, витиснуті у свій час у несвідоме і знову допущені у свідомість навіть через кілька десятиліть, не втрачають свого емоційного заряду і діють на свідомість з колишньою силою.

Те, що ми звикли називати свідомістю, являє собою, образно говорячи, айсберг, велику частину якого займає несвідоме. У цій нижній частині айсберга і знаходяться основні запаси психічної енергії, спонукання й інстинкти. Підсвідомість – та частина несвідомого, яка може стати свідомістю. Вона розташована між несвідомим і свідомістю. Підсвідомість подібно великому складу пам'яті, у якому свідомість бідує при виконанні своєї повсякденної роботи.

Інстинкти – це сили, що спонукують людину до дії. Фізичні аспекти інстинктів Фрейд називав потребами, психічні – бажаннями.

Імпульс – це та енергія, сила чи напруга, що використовуються для задоволення інстинкту.

Об'єкт інстинктів – це ті предмети чи дії, що задовольняють потребу.

Людина, яка відчуває потребу, буде продовжувати пошукову діяльність доки не задовольнить цю потребу і зв'язану з нею напругу. Напруга змінюється релаксацією, релаксація – напругою. Ідеальним вважається стан спокою, рівноваги, що відповідає внутрішньоутробному життю.

Іноді деякі думки чи форми поведінки не тільки не зменшують напруги, а, навпаки, підсилюють її. Це означає одне з двох: чи пряме вираження потреби блоковане, чи ці конкретні думки і форми поведінки не задовольняють її. Фрейд спробував звести інстинкти до двох груп: інстинкти, що підтримують життя (сексуальні інстинкти) і деструктивні інстинкти що руйнують, життя.

Цей фундаментальний антагонізм існує завжди, але може бути непомітний в психічному житті, тому що більшість наших думок і дій зв'язані не з одним з цих інстинктів, а є результатом їхньої взаємодії. Інстинкти – це канали, по яких «протікає» енергія, і ця енергія підкоряється своїм власним законам .

У структурі особистості Фрейд виділяє «Воно» « Я», «Над – Я» («ІД», «ЕГО», «супер – ЕГО»).

«Воно» – це первісна, основна, центральна і разом з тим найбільш архаїчна частина особистості, містить все унікальне, усе що є при народженні, що закладено в конструкції... «Воно» є джерелом енергії для

всієї особистості, і разом з тим «Воно» – цілком несвідоме, при цьому згодом сила цього впливу не зменшується. «Воно» можна порівняти зі сліпим і глухим диктатором, влада якого необмежена, але панувати він може тільки через посередників.

«Воно» розвивається із «Я» та на відміну від останнього знаходиться в постійному контакті з зовнішнім світом. «Я» захищає «Воно», як кора дерева, але при цьому використовує енергією «Воно».

За допомогою нагромадження досвіду (у пам'яті) «Я» уникає небезпечних подразників, усвідомлює світ та за допомогою активної діяльності здатне перебудовувати його собі на користь. Таким чином, «Воно» реагує на потреби, підкоряється принципу задоволення. «Я» – на можливості. «Я» підпорядковується, з одного боку, несвідомим інстинктам, а з іншого – нормам і вимогам діяльності. «Над-Я» – це сукупність моральних норм суспільства, які виконують роль цензора.

Фрейд визначав три функції «Над-Я»: совість, самовладання, формування ідеалів.

Як совість «Над-Я» судить, обмежує, забороняє чи дозволяє свідому діяльність. Самоспостереження виникає зі здатності «Над-Я» (незалежно від ВОНО і Я) оцінювати дійсність, спрямовану на задоволення потреб. Формування ідеалів зв'язане з розвитком самого «Над-Я». Суперого містить систему цінностей і норм, сумісних із тими, котрі прийняті в оточенні людини, що дозволяють їй відрізнити що добре і що погано, що морально й аморально. Суперого намагається направити людину до досконалості в думках, словах і вчинках.

Основна мета взаємодії всіх трьох систем: «Воно», «Я», «Над-я» – підтримувати, відновлювати (при порушенні) оптимальний рівень динамічного розвитку життєдіяльності, збільшуючи задоволення і зводячи до мінімуму невдоволення.

Від напруги «Я» оберігає себе за допомогою таких захисних механізмів, як витиснення, заперечення, раціоналізація, реактивні утворення, ізоляція, проєкція і регресія, сублімація.

Усі люди в якомусь ступені використовують захисні механізми, і це стає небажаним у тому випадку, якщо люди надмірно на них покладаються, коли вони спотворюють картину потреб, страхів, прагнень людини. Усі захисні механізми мають загальні властивості:

- вони діють на неусвідомленому рівні й тому є засобами самообману;
- вони спотворюють, заперечують чи фальсифікують сприйняття реальності, щоб зробити тривогу менш загрозливою для людини.

З погляду психоаналізу людьми керують ірраціональні спонукання, сховані у сфері несвідомого. Ми навіть не підозрюємо про більшу частину наших почуттів і спонукань. Доступна спостереженню поведінка людини подібно вершині айсберга; за малими свідомими зовнішніми формами поведінки ховається величезна сфера несвідомого. Фрейд писав, що є

вагомі докази того, що тонка і важка інтелектуальна робота, що вимагає глибокого і напруженого мислення, може протікати поза сферою свідомості, що існують люди, «у яких самокритика і совість, виявляються несвідомими і, залишаючись такими, обумовлюють найважливіші вчинки». Несвідомим, за Фрейдом, може бути і почуття провини. Більш того, у сферу несвідомого витісняються зі свідомості недоступні для даного індивіда (переважно сексуальні) потяги і переживання, що травмують, що є головним джерелом невротичних розладів.

Психоаналітична теорія Фрейда є прикладом психодинамічного підходу до вивчення поведінки людини: при такому підході вважається, що неусвідомлювані психологічні конфлікти контролюють поведінку людини.

Психоаналіз у міру розвитку збагачувався новими ідеями і підходами, виникли такі психоаналітичні концепції:

1. Індивідуальна психологія А. Адлера.
2. Аналітична психологія К. Юнга.
3. Епігенетична теорія Е. Еріксона.
4. Соціокультурна теорія К. Хорні.
5. Теорія Е. Фромма.
6. Теорія Райха й ін.
7. Трансперсональна психологія.

Заслуга Фрейда полягає в тому, що він привернув увагу вчених до серйозного вивчення несвідомого в психіці, вперше виділив і почав вивчати внутрішні конфлікти особистості людини.

Психоаналіз вніс значний вклад у розвиток юридичної психології, у збагачення кримінологічного знання.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ. Психоаналіз виник на рубежі XIX – XX століть завдяки ідеям Зигмунда Фрейда. Мислителі минулого багато писали про те, що людиною керують неусвідомлювані спонукання, несвідомі інстинкти і бажання, але лише на початку двадцятого століття лікарю-фізіологу з Відня вдалося створити метод виявлення, аналізу і пояснення тієї частини людської природи, що схована в підсвідомості. Фрейд вважав, що тільки 1/7 частина психічного змісту усвідомлюється людиною, а інші 6/7 виявляються в неясних снах, тривогах і нав'язливих передчуттях.

Психоаналіз називають третім великим відкриттям, що зробило революцію в уявленні людства про світ і самого себе. Спочатку Галілей встановив, що Земля не є центром Всесвіту. Потім Дарвін заявив, що людина і мавпа походять від загального пращура. І, нарешті, Фрейд завдав останнього удару по традиційному уявленню про природу людської поведінки, заявивши, що нею керує не розум, а несвідомі спонукання. І оскільки людина не усвідомлює психічні процеси, що відбуваються у сфері несвідомого, їй необхідно «піддати» себе психоаналізу.

IV. ГУМАНІСТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Якщо фрейдизм вивчає невротичну особистість, бажання, вчинки і слова якої розходяться між собою, судження про саму себе і про інших часто діаметрально протилежні, тобто суперечливу, нецілісну, недосконалу особистість, то гуманістична психологія, навпроти, вивчає здорову, гармонічну особистість, яка досягла вершини особистісного розвитку, особистісної самоактуалізації.

Гуманізм (лат. – людський) – суспільне визнання гідності і свободи особи, її всебічного розвитку, людяність суспільних відносин.

Гуманність – людяність, людинолюбство.

Гуманістична психологія – напрямок у психології, що вивчає духовний розвиток людини й її особистісний ріст, а також проблеми самовизначення.

Гуманістична психологія виникла в США завдяки працям Карла Роджерса й Абрахама Маслоу у 40-х – 50-х роках ХХ ст. Психологи цього напрямку вважають, що людина постійно розвивається, змінюється і прагне досягти максимально повної самоактуалізації своїх здібностей.

Прихильників гуманістичних теорій особистості насамперед цікавить те, як людина сприймає, розуміє і пояснює реальні події свого життя. Самі описи особистості і події її життя тут в основному зосереджені на дійсному життєвому досвіді, а не на минулому чи майбутньому, даються в термінах типу «сенси життя», «цінності», «життєві цілі» і т.п.

Феноменологічний підхід базується на таких ідеях:

- поведінку людини можна розуміти тільки на основі аналізу його суб'єктивного сприйняття і пізнання дійсності;
- люди здатні самі визначати свою долю, тобто самовизначення є істотною частиною природи людини і люди, у кінцевому рахунку, відповідальні за те, що вони собою представляють;
- люди у своїй основі добрі і мають прагнення до досконалості, природно і неминуче рухаються в напрямку автономії і зрілості, реалізуючи внутрішні можливості й особистісний потенціал.

Феноменологічний підхід до особистості найбільш виражений у роботах К. Роджерса. Створюючи свою теорію особистості, Роджерс виходив із того, що кожна людина має прагнення і має здібності до особистісного самовдосконалення. Поведінка людини мотивована потребою людини розвиватися і поліпшуватися. Вона спрямована на підвищення їх компетентності чи на їх актуалізацію. Люди оцінюють позитивно ті переживання, які вони сприймають як такі, що сприяють їхній особистості чи розвивають її. І навпаки, люди уникають і оцінюють негативно ті переживання, які сприймають як такі, що перешкоджають їхній актуалізації.

Суб'єктивне сприйняття і переживання не тільки являють собою особисту реальність людини, але також утворюють основу для її дій. Люди

реагують на події відповідно до того, як вони суб'єктивно сприймають їх. Почуття людини не є пряме відображення світу реальності. Кожна людина інтерпретує реальність у відповідності зі своїм суб'єктивним сприйняттям і її внутрішній світ повною мірою доступний тільки їй самій. Розуміння поведінки людини залежить від вивчення її суб'єктивного сприйняття реальності. Якщо поводитья певним чином, необхідно зрозуміти її внутрішній світ, її суб'єктивні переживання, що відповідають за її поведінку.

Минулий досвід впливає на сприйняття людиною дійсних подій, але саме актуальна інтерпретація минулих переживань, а не їхні фактичні обставини впливають на дійсну поведінку людини, тобто на поведінку даного моменту завжди впливає актуальне сприйняття й інтерпретація, і те, як людина прогнозує своє майбутнє. Будучи істотою, наділеною свідомістю, вона сама для себе визначає сенс життя, її цілі і цінності, є вищим експертом і верховним суддею.

Центральним поняттям для теорії Роджерса стало поняття «Я», що включає в себе уявлення, ідеї, цілі і цінності, через які людина характеризує саму себе і намічає перспективи власного розвитку. Основні питання, що кожна людина ставить і повинна вирішувати: Хто я є? Що я можу зробити, щоб стати тим, ким я хочу?

Образ «Я», що складається в результаті особистого життєвого досвіду, робить у свою чергу вплив на сприйняття даною людиною світу, інших людей, на оцінки, що дає людина власній поведінці.

«Я – концепція» особистості – це стійка, у більшому чи меншому ступені усвідомлювана і пережита система уявлень особистості про саму себе, на основі якої вона будує свою поведінку. Як інтегральне поняття, Я-концепція містить у собі цілу систему якостей, що характеризують «самотність» у людині: самосвідомість, самооцінка, зарозумілість, самоповага, самолюбство, самовпевненість, самостійність. Вона зв'язана з процесами рефлексії, самоорганізації, саморегуляції, самовизначення, самореалізації, самоствердження і т.п.

Сприйняття й інтерпретація людиною самої себе, чи її Я-концепція (самотність), відбивають ті характеристики, що людина сприймає як частину себе, як вона бачить себе у зв'язку з різними ролями, що грає в житті. Я-концепція містить у собі не тільки наше сприйняття того, які ми є (Я-є реальне), але також і те, якими, ми думаємо, ми повинні бути і хотіли б бути, тобто «ідеальне-я». «Ідеальне-Я» відбиває ті атрибути, що людина хотіла б мати, але поки не має, це «Я», що людина більше за все цінує і до якого прагне.

«Я-концепція» є організованою, логічно послідовною й інтегрованою системою сприйняття «Я». «Я» символізує головну частину свідомого досвіду людини. У значній мірі зміст «Я-концепції» є продуктом соціалізації, формується поступово під впливом оцінок інших людей. Роджерс виділяє умови, важливі для розвитку Я-концепції:

- для будь-якої людини важливо, щоб її любили і приймали інші – це потреба в позитивній увазі розвивається як усвідомлення виникнення «Я»;

- людям необхідно позитивно розглядати себе – ця потреба в позитивній увазі до себе гарантує, що людина буде прагнути діяти так, щоб і інші, і вона сама схвально відзивалися про її вчинки:

- люди, особливо діти, сильно піддані впливу значимих осіб, тому вони намагаються оцінити себе як особистість тільки з погляду цінності тих дій, думок і почуттів, що одержують схвалення і підтримку оточуючих значимих людей. У такий спосіб створюються обумовлена позитивна увага чи умови цінності, що змушують людину обмежувати свою поведінку, спотворювати реальність, ховати, придушувати якісь свої бажання, думки, дії, тому що навіть усвідомлені думки про заборонену поведінку можуть бути настільки ж загрозливими, як і її поведінка. Чим ширше ця сфера приховуваного, що придушуеться, тим сильніше виражається «вдавання» у поведінку людини, тим більше наростає розрив між «Реальним-Я» і реальною поведінкою, а також між «Реальним-Я» і «Ідеальним-Я», тим невротичніший стан і поведінка людини, тим більше ускладнюється процес актуалізації і розвитку особистості.

Безумовна позитивна увага і прийняття дитини з боку інших осіб обумовлює і позитивне ставлення людини до себе, щирість її поведінки і почуттів, розкриває її природну тенденцію до самоактуалізації.

Ступінь задоволеності людини життям, міра повноти випробовуваного нею щастя безпосередньо залежать від того, якою мірою поведінка людини погодиться з її Я-концепцією, якою мірою її досвід, її «реальне Я» і «ідеальне Я» погодяться між собою.

Роджерс вважав, що розлад поведінки є результатом невідповідності між «Я» і переживаннями людини.

Люди із сильною невідповідністю між реальним-усвідомленим і «ідеальним Я» володіють поганою психологічною адаптацією, не здатні до самоприйняття, більш тривожні, емоційні, нестабільні і невротичні.

Багато людей мають негативну «Я-концепцію», тобто незадоволені собою, не здатні приймати себе і відповідно не можуть прийняти інших, незадоволені своїм життям і всіма оточуючими людьми. Вони болісно сприймають критику і у всіх невдачах звинувачують себе. Оскільки їм не вистачає впевненості в собі, вони легко піддаються тиску, і звичайно ними можна маніпулювати. Вони ласі на лестощі і критику інших, щоб вирости у власних очах. Більшість людей із низькою самооцінкою воліють працювати над простими задачами, оскільки тоді вони впевнені в успіху. Діти з несприятливою думкою про себе, як правило, грають із тими, хто молодше за них. Деякі дослідження показують, що низька самооцінка є чинником, що сприяє виникненню схильності до шахрайства, вживанню наркотиків і багатьох видів правопорушень. Нелюбов до себе

супроводжується істотною ворожістю до інших, тобто ставлення до себе відбивається на ставленні до інших.

Самосприйняття є важливою і необхідною умовою для повноцінного функціонування людини. Люди з позитивною «Я-концепцією» схильні більш терпляче ставитися до навколишнього. Їм легше упокоритися з власними невдачами. До того ж у них невдачі відбуваються рідше, оскільки вони, як правило, працюють ефективніше, ніж люди з низькою самооцінкою. Висока самооцінка звичайно сполучається з такими якостями, як самостійність і щирість. Люди з позитивними уявленнями про себе схильні покладатися скоріше на самих себе і тому охоче приймають критику і поради. Люди з високою самооцінкою домагаються більшого. Вони, як правило, адаптуються краще, ніж люди з негативною «Я-концепцією». Під адаптацією психологи найчастіше розуміють поведінку і вчинки, що відповідають даній культурі і конкретній ситуації, перед лицем якої виявилася людина.

«Я-концепція» в основному визначає найважливішу характеристику саморегуляції особистості – її рівень домагань, тобто уявлення про те, якого місця серед людей вона заслуговує.

Зберегти позитивну «Я –концепцію» і самооцінку непросто. Щодня відбуваються події, що можуть підірвати віру людини в себе. Методи, які використовуються для захисту самооцінки, називаються механізмами психологічного захисту.

Психічно здорова і «повноцінно функціонуюча» людина – це та, хто використовує свої здібності і таланти, реалізує свій потенціал і рухається до повного пізнання себе і сфери своїх переживань.

Основна потреба людини, відповідно до гуманістичних теорій особистості, – це самоактуалізація, прагнення до самовдосконалення і самовираження. Визнання чільної ролі самоактуалізації ріднить між собою всіх представників даного теоретичного напрямку у вивченні психології особистості. Для опису того, яким вимогам повинна відповідати у своєму поведінці і відносинах з навколишніми самоактуалізуюча особистість, скористаємося концепцією А. Маслоу.

А. Маслоу, один з видатних психологів США в галузі дослідження мотивації. Мотивація – це потреби і стимули, що визначають форми поведінки, які обираються людьми. Абрахаму Маслоу вдалося класифікувати людські потреби і мотиви, побудувавши ієрархічну модель мотивації у вигляді піраміди. Відповідно до цієї моделі потреби, що знаходяться на вершині піраміди, можуть впливати на поведінку людей лише після того, як задоволені потреби, що знаходяться на низлежачих рівнях.

До основи піраміди Маслоу належать щоденні фізіологічні потреби, необхідні людині: потреба в їжі, вгамуванні спраги, відпочинку, виділенні з організму продуктів обміну речовин, сексуальні потреби і т.д. На наступний другий рівень Маслоу поставив потребу в надійності (потреба в

безпеці) – прагнення до матеріальної надійності, здоров'я, забезпечення в старості і т.д. Третій рівень – потреба в соціальних зв'язках, прихильності, любові. Четвертий рівень – потреби у визнанні й оцінці, усвідомленні власної гідності. Тут мова йде про повагу, престиж, соціальний успіх. П'ятий рівень – потреба в розвитку особистості, у здійсненні самої себе, у самореалізації, у самоактуалізації, в осмисленні свого призначення у світі.

Маслоу відзначає, що блокада базових і фізіологічних потреб в їжі, відпочинку, безпеці приводить до того, що ці потреби можуть стати для звичайної людини ведучими. («Людина може жити хлібом єдиним, коли не вистачає хліба»). Але якщо базові, первинні потреби задоволені, то в людині можуть виявлятися вищі потреби, метомотивація (потреба до розвитку, до розуміння свого життя, до пошуку змісту свого життя). Для багатьох людей притаманні так звані «неврози існування», коли людина не розуміє навіщо живе і страждає від цього.

Якщо людина прагне зрозуміти зміст свого життя, максимально повно реалізувати себе, свої здібності, вона поступово переходить на вищий ступінь особистісного саморозвитку.

Самоактуалізованій особистості притаманні такі особливості:

- активне сприйняття дійсності, здатність добре орієнтуватися в ній, комфортне ставлення до неї (не ховатися від життя, а знати, розуміти його);
- прийняття себе й інших людей такими, які вони є («Я роблю своє, а ти робиш своє. Я в цьому світі не для того, щоб відповідати твоїм чеканням. І ти в цьому світі не для того, щоб відповідати моїм чеканням. Я є я, ти є ти. Я поважаю тебе і приймаю тебе таким, який ти є»);
- професійна захопленість улюбленою справою, орієнтація на задачу, на справу;
- автономність, незалежність від соціального середовища, самостійність суджень;
- здатність до розуміння інших людей, увага, доброзичливість до людей;
- постійна новизна, свіжість оцінок, відкритість досвіду;
- розрізнення мети і засобів, зла і добра («Не всякий засіб придатний для досягнення мети»);
- спонтанність, природність поведінки;
- гумор;
- саморозвиток, прояв здібностей, потенційних можливостей, самоактуалізуюча творчість у роботі, любові, житті;
- готовність до рішення нових проблем, до усвідомлення проблем і труднощів, до усвідомлення свого досвіду, до справжнього розуміння своїх можливостей, до підвищення конгруентності

Самоактуалізовані люди прагнуть до реалізації вищих цінностей. Ці цінності (серед них – добро, істина, порядність, краса, справедливість, досконалість) виступають для них як життєво важливі потреби. Існування

для самоактуалізовані особистості з'являється як процес постійного вибору, як безперестанне рішення гамлетівської проблеми бути чи не бути. У кожен момент життя в особистості є вибір: просування вперед, подолання перешкод, що неминуче виникають на шляху до високої мети, чи відступ, відмовлення від боротьби і здача позицій.

Самоактуалізована особистість завжди вибирає рух уперед, подолання перешкод, припускає опору на власні сили. Самоактуалізація – це процес постійного розвитку і практичної реалізації своїх можливостей.

ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ. Гуманістична психологія займає важливе місце серед нових теорій особистості. Одними з її лідерів є Карл Роджерс і Абрахам Маслоу. Психологи цього напрямку вважають, що людина постійно розвивається, змінюється і прагне досягти максимально повної реалізації своїх здібностей.. Причому, на їхню думку, істинно людські потреби у творчості і самоактуалізації виникають лише після задоволення потреб біологічного і соціального характеру. Психологи повинні надавати головного значення індивідуальному саморозвитку особистості. Воля волі і воля до незалежного вибору має для них вирішальне значення. Особистість кожної людини унікальна, і відповідно, унікальний світ кожного, тому людина вільна обирати сама, яке життя їй вести.

Основна увага в теоріях цього типу зосереджено на опису побудови і розвитку внутрішнього досвіду людини в тому його вигляді, в якому він представлений самій людині у свідомості і мисленні.

Прихильників гуманістичних теорій особистості насамперед цікавить те, як людина сприймає, розуміє, пояснює реальні події свого життя. Вони воліють описувати феноменологію особистості, а не шукати її пояснення; тому теорії даного типу іноді називають феноменологічними.

Гуманістична психологія – це напрямок у психології, що вивчає духовний розвиток людини, її особистісний ріст, а також проблеми самовизначення.

V. КОГНІТИВНА ПСИХОЛОГІЯ

Це один із самих пізніх напрямків психології; у центрі уваги когнітивної психології знаходяться пізнавальна діяльність людини і розумові процеси (від англ. «cognitio» – «пізнання»). Когнітивна психологія – це напрямок у психології, що вивчає закономірності процесів пізнання. Воно виникло у зв'язку з розвитком кібернетики, інформатики, математичного програмування і деякою мірою з'явилося негативною реакцією на недоліки всіх психологічних концепцій, що ігнорують свідомість і принижують роль мислення в детермінації поведінки людини. Тут головна увага була звернена на те, як людина сприймає, переробляє і зберігає різноманітну інформацію про світ і про себе, яким чином вона її використовує при прийнятті рішень і в повсякденному поведженні.

Значним стимулом до розвитку цієї галузі психології з'явилася розробка програмних мов високого.

Відомо, що ті самі вихідні дані, введені в обчислювальну машину, породжують різні результати в процесі їхньої обробки в залежності від того, за якою програмою працює машина. Так і на рівні людини: для того, щоб пояснити і пророчити її поведінку у відповідь на визначену сукупність зовнішніх і внутрішніх стимулів, необхідно знати, як вона їх сприймає і переробляє у своїй голові, яким чином вона приймає рішення.

Когнітивні процеси для психолога є аналогом програми обчислювальної машини. На їхнє вивчення й орієнтована ця галузь знань, що цікавиться головним чином тим, як людина реагує на навколишній світ у пізнавальному плані. Когнітивну психологію цікавить, як улаштована свідомість людини, її система знань. У дослідженнях, що ведуться в цьому напрямку, пізнання людиною навколишнього світу розглядається як активний процес, необхідним компонентом якого є психологічні засоби, що формуються в процесі навчання, включаючи навчання самим життям.

Разом з ідеями кібернетики й інформатики в психологічні теорії когнітивного напрямку ввійшло багато спеціальних термінів, запозичених з цих наук: сигнал, програма, інформація, кодування, вхід і вихід системи і т.ін. Основне спеціальне поняття когнітивної психології – «схема». Вона є наявний у голові людини план збору і програма переробки інформації про об'єкти і події, сприйманих органами почуттів. В організмі є безліч зв'язаних один із одним у динамічну систему схем. Вони за своєю структурою і способом функціонування мало залежать від джерела і характеру інформації. Сприйняття, пам'ять, мислення й інші пізнавальні процеси визначаються схемами приблизно так само, як пристрій організму генотипом. Когнітивні схеми складаються в індивідуальному досвіді людини, але почасти є вродженими. Вони дозволяють певним чином сприймати, переробляти і зберігати інформацію про минуле, дійсне і ймовірне майбутнє.

Джордж Келлі – один із засновників цього напрямку, вважав, що будь-яка людина – це своєрідний дослідник, що прагне зрозуміти, інтерпретувати, передбачати і контролювати світ своїх особистих переживань, що робить висновок на основі минулого досвіду і що будує припущення про майбутнє. І хоча об'єктивна реальність існує, але різні люди усвідомлюють її по-різному, оскільки будь-яку подію можна розглядати з різних сторін, і людям надається великий набір можливостей в інтерпретації внутрішнього світу переживань чи зовнішнього світу практичних подій. Будь-яка людина висуває гіпотези про реальність, за допомогою яких вона намагається передбачати і контролювати події життя, передбачати майбутнє і будувати плани, засновані на очікуваних результатах. Люди, головним чином, орієнтовані на майбутнє, а не на минулі чи дійсні події з життя. Точка зору людини на життя минула, вона рідко буває сьогодні такою же, якою була вчора чи буде завтра. Люди

мають здатність активно формувати уявлення про своє оточення, а не просто пасивно реагувати на нього. Келлі думав, що люди сприймають свій світ за допомогою чітких систем чи моделей, названих конструктами. Особистісний конструкт – це ідея чи думка, що людина використовує, щоб усвідомлювати чи інтерпретувати, пояснити чи пророчити свій досвід. Він є стійким способом, яким людина осмислює якісь аспекти дійсності в термінах схожості і контрасту. Кожен із нас сприймає дійсність шляхом власних моделей чи конструктів, необхідних для створення несуперечливої картини світу. Якщо конструкт допомагає точно прогнозувати події, людина, ймовірно збереже його. І навпаки, якщо прогноз не підтвердиться, конструкт, на підставі якого він був зроблений, імовірно, піддасться перегляду чи навіть узагалі може бути виключений.

Люди відрізняються один від одного тим, як вони інтерпретують події. Дві людини, будь вони навіть ідентичними близнюками чи просто мають схожі погляди, звертаються до події й інтерпретують її по-різному. Кожна людина розуміє дійсність із «дзвіниці» свого унікального особистісного конструкта. Різниця між людьми полягає в тому, що вони інтерпретують події під різним кутом зору. Людина намагається пояснити дійсність, щоб навчитися передбачати події, що впливають на її життя, тобто люди дивляться на сьогодні так, щоб передбачати майбутнє за допомогою унікальної системи своїх особистісних конструктів. І поведінка людини визначається тим, як вона прогнозує майбутні події.

Якщо людина змінить свої конструкти, то вона змінить свою поведінку і своє життя. Конструктивна система змінюється, якщо за її допомогою неможливо правильно прогнозувати послідовність подій.

Система особистісних конструктів – це набір гіпотез про наш вічно мінливий світ, що постійно перевіряються досвідом. Келлі припустив, що якщо ми знаємо, як людина організовує свої конструкти, ми можемо правильно судити про її поведінку, тобто пізнати особистість – значить довідатися, як людина витлумачує свій особистий досвід. Особистість розуміється як організована система більш-менш важливих конструктів, що людина використовує, щоб інтерпретувати світ переживань і передбачати майбутні події.

Якщо дві людини розділяють погляди на світ, схожі в інтерпретації особистого досвіду, то вони, імовірно, і поводитися будуть схоже. Люди схожі не тому, що пережили ті самі події в житті, і не тому, що їхні поведінки схожі, - вони схожі тому, що події для них мають приблизно однакове психологічне значення. У представників однієї культури є схожість у поведінці і конструктах. Культурні розходження кореняться в різниці конструктів, якими користуються люди. Соціальна взаємодія складається, у першу чергу, зі спроб однієї людини зрозуміти, як інша людина усвідомлює дійсність; щоб плідно з ким-небудь взаємодіяти, людині необхідно інтерпретувати якусь частину конструктивної системи іншої людини, треба, щоб одна людина поставила себе на місце іншої, щоб

краще зрозуміти і прогнозувати її дійсну і майбутню поведінку. Оптимальні відносини припускають взаємне розуміння поглядів на життя. Люди із загальним сприйняттям світу з більшою імовірністю звернуть увагу один на одного і зрештою стануть друзями, чим ті, хто сприймає світ по-різному.

Стрижнева система конструктів включає стрижневі ролі (професійна роль, роль батька, близького друга), і їхнє неадекватне виконання може мати неприємні наслідки, виникнення почуття провини, сорому в людини, коли вона усвідомлює, що її поведінка суперечить її сприйняттю самої себе. Стан тривоги, безпорадності виникає в людині, якщо вона усвідомлює, що властиві їй конструкти незастосовні для передбачення подій, з якими вона зіштовхується. Емоційний стан погрози виникає, якщо людина усвідомлює, що її конструктивна система може бути істотно змінена внаслідок якихось подій. Ворожість, схильність поводитися мстиво стосовно інших виникає тоді, коли людина замість визнання того, що її чекання щодо інших людей нереалістичні і тому мають потребу в перегляді, намагається змусити інших поводитися так, щоб задовольнити свої упереджені думки. Змінити свої конструкти важко, страшно й іноді навіть неможливо, і тому людина намагається змінити світ, інших людей, щоб вони відповідали її упередженням і конструктам.

Психічні розлади – будь-який особистісний конструкт, що звичайно повторюється, незважаючи на послідовну неповноцінність, коли виявляється непридатність системи особистісних конструктів для досягнення цілей людини, тобто людина не може прогнозувати події, зазнає невдачі в пізнанні світу і співволодінні з ним.

Щоб людина стала новою, більш ефективною вона повинна усвідомлювати й інтерпретувати ситуації і себе інакше, вона повинна вміти змінювати свою конструктивну систему, поліпшувати її прогностичну ефективність, розвивати й апробувати нові гіпотези, нові конструкти.

ВИСНОВКИ ДО П'ЯТОГО ПИТАННЯ. Когнітивний напрямок підкреслює вплив інтелектуальних і розумових процесів на поведінку людини. Психологів-когнітивістів цікавить, яким саме чином ми думаємо, згадуємо, вирішуємо проблеми, створюємо уявні образи речей і подій, формуємо наші уявлення про себе і про світ. З появою комп'ютерів когнітивній психології приділяють усе більше і більше уваги. В даний час сфера досліджень когнітивної психології настільки розширилася, що містить у собі вивчення сновидінь, гіпнозу, медитації, а також впливу різних лікарських препаратів на процес мислення.

Заслуга когнітивної психології полягає в тому, що вона допомагає людині розвивати свої когнітивні здібності, котрі дозволяють їй пізнавати світ, аналізувати інформацію, знаходити розумні рішення в різних ситуаціях і проблемах, більш плідно взаємодіяти з іншими людьми, пояснювати виникнення ряду емоційних станів, формувати і реалізовувати більш ефективну конструктивну систему.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ

Зараз існує п'ять основних напрямків психології: біхевіоризм, гештальтпсихологія, психоаналіз, когнітивна психологія, гуманістична психологія.

Біхевіоризм - напрямок психології, який займається тільки спостереженням і обговоренням поведінки людини. Основний метод біхевіоризму - спостереження. Важливими заслугами біхевіоризму є впровадження об'єктивних методів реєстрації й аналізу реакцій та дій людини, відкриття закономірностей формування певної моделі поведінки. Досягнення біхевіоризму по вивченню поведінки людини активно використовуються в практичній діяльності правоохоронця.

Гештальтпсихологія застосувала цілісний підхід до вивчення психічних явищ. Заслугами гештальтпсихології є розробка теорії психічного образу, введення поняття про інсайт, зосередження уваги дослідників до нових цікавих проблем сприймання, пам'яті, розвитку творчого мислення.

Психоаналіз досліджує несвідоме і його взаємозв'язки із свідомим в психіці людини. Фрейд застосовував топографічну модель, відповідно до якої в психологічному житті можна виділити три рівні: свідомість, підсвідомість, несвідоме.

Несвідомі переживання цілком недоступні свідомості людини, але в значній мірі визначають дії людей. Несвідоме – це найглибша і значима сфера людської психіки. Психоаналіз зробив революцію в уявленні людства про світ і самого себе, тому його називають третім великим відкриттям. Дослідження психоаналітиків внесли значний вклад у розвиток юридичної психології, у збагачення кримінологічного знання.

Важливе місце серед нових теорій особистості займає гуманістична психологія. Вона вивчає духовний розвиток людини та проблеми її самовизначення. Психологи цього напрямку вважають, що людина постійно розвивається, змінюється і прагне досягти максимально повної самоактуалізації своїх здібностей.

Позитивна «Я-концепція» багато важить у професійному зростанні майбутнього юриста. Людина з позитивною «Я - концепцією» відповідально усвідомлює свої потреби й намагається їх реалізувати, але робить це за власним бажанням, тому відчуває внутрішню свободу. У змісті «Я» наявні професійні якості і настанови, що свідчить про професійну спрямованість особистості студента. та є важливою особистісно-психологічною передумовою професійної адаптації молодого юриста та є важливою особистісно-психологічною передумовою професійної адаптації молодого юриста.

Представники когнітивної психології найбільше цікавляться тим, як саме людина переробляє інформацію. Когнітивний напрямок підкреслює вплив інтелектуальних і розумових процесів на поведінку людини.

Багато психологів не дотримуються постійно якоїсь одного напрямку. Вони обирають певний напрямок виходячи із конкретної ситуації. Більшість психологів – практиків діють саме еkleктично, однаково застосовуючи всі п'ять напрямків і ставлячись до них із належною повагою.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При вивченні даної теми необхідно засвоїти поняття: «біхевіоризм», «поведінка», «умовні рефлексії», «гештальтпсихологія», «цілісні структури свідомості», «образ», «психоаналіз», «несвідоме», «пізнання», «когнітивні здібності», «феноменологічний підхід», «Я-концепція», «мотивація людини», «еклектизм».

Доцільно опрацьовувати рекомендовану літературу за формами, які обираються самостійно, а саме: конспект, тези, план, таблиця, схема, висновки, тощо. Можна порівнювати зміст матеріалу з питань теми в різних джерелах.

Для вдалого засвоєння цієї теми, здобувачам вищої освіти рекомендується звернутись не лише до базового (обов'язкового) списку літератури, а й до інших наукових джерел, які можна знайти у бібліотеці університету. Під час розгляду теми, слід, також, використовувати наукові праці як українських, так і зарубіжних вчених.

З метою засвоєння основних теоретичних положень теми, усвідомлення її актуальних проблем і пошуків їх шляхів вирішення:

1. Визначите основні ідеї біхевіоризму.
2. Назвіть головний постулат гештальтпсихології.
3. Розкрийте основні положення психоаналізу.
4. Поясніть співвідношення свідомого і несвідомого.
5. Охарактеризуйте ієрархію потреб згідно А.Маслоу.
6. Покажіть роль позитивної Я-концепції студента в його професійному становленні.
7. Охарактеризуйте сферу досліджень когнітивної психології.

ТЕМА №3. ПСИХОЛОГІЯ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ (4 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Узагальнена характеристика психології пізнавальних процесів.
2. Чуттєві форми відображення дійсності.
3. Раціональні форми відображення дійсності.
4. Поняття про увагу.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Варій М.Й. Психологія / Для студ. вищ. навч. закладів. / М.Й. Варій – К.: «Центр учбової літератури». – 2007.
2. Дрозденко К.С. Загальна психологія в практичному вимірі. Кредитно-модульний курс. Підручник. / К.С. Дрозденко – К. «Професіонал», 2007.
3. Максименко С.Д. Загальна психологія. 3-тє видання перероблене та доповнене: Підручник / С. Д. Максименко – К.: ЦУЛ, 2010.
4. Пальм Г.А. Загальна психологія: навч. посіб. / Г.А. Пальм -К.: ЦНЛ, 2009.
5. Психологія / За редакцією Ю.Л. Трофімова. – К.: Либідь», 2005.
6. Сергеєнкова О.П. Загальна психологія: навч. посіб. / О.П. Сергеєнкова – К.: ЦУЛ, 2015.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Створити у здобувачів вищої освіти цілісне уявлення про психологію пізнавальних процесів; забезпечити розуміння специфічних особливостей й закономірностей сенсорних, перцептивних, мнемичних процесів; сформувати систему знань про види пам'яті, уваги, уяви, мислення. Усвідомити зв'язок теоретичного матеріалу з практикою, з особистісним досвідом; сформувати професійні настанови на всі пізнавальні процеси.

ВСТУП

Людина здійснює пізнавальну діяльність, бо вона активно ставить перед собою мету, намагається її досягти. Пізнання не є пасивним процесом, воно завжди поєднане з перетворенням пізнаного. В пізнанні розрізняють два ступені – так званого чуттєвого відображення і раціонального відображення.

Знання й урахування юристом закономірностей пізнавальних процесів підвищує ефективність професійної діяльності, сприяє раціональному розподілу сил і здібностей, розвитку таких професійних якостей як гнучкість розуму, гостра спостережливість, продуктивна пам'ять. Професійна компетентність юриста значною мірою визначається

навичками і прийомами використання психологічних знань в процесі рішення професійних задач.

Теоретична озброєність, наявність ґрунтовних знань з психології пізнавальних процесів сприяє формуванню у юристів здатності аналізувати та систематизувати інформацію з різних джерел; допомагає визначити можливості пізнання; оволодіти оптимальними формами та методами пізнавальної діяльності; дозволяє розвивати інформаційну культуру студента та пізнавальне ставлення до самого себе.

I. УЗАГАЛЬНЕНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПСИХОЛОГІЇ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ

Психічне відображення – найскладніший і найрозвиненіший вид відображення. Відображення впливів навколишньої дійсності – одна з основних функцій психіки. Психічне відображення носить як об'єктивний, так і суб'єктивний характер. Образи матеріального світу, що виникають у свідомості, є знімками, зліпками, копіями існуючих предметів, явищ, подій. Але для психіки не менш істотним є відношення до матеріального об'єкта, який вона відбиває. Вплив об'єктивної дійсності через конкретний стан людини, активне перетворення того, що відображається, обумовлюють суб'єктивність психічного відображення.

Психічні процеси забезпечують формування знань і первинну регуляцію поведінки і діяльності. До психічних процесів в їх конкретній цілісності відносяться пізнавальні процеси та емоційно-вольові процеси.

Центральною категорією психології пізнавальних процесів є категорія образу. Образ виступає вихідним пунктом і одночасно результатом будь-якого пізнавального акта. У широкому розумінні під образом розуміється будь-яка суб'єктивна форма відображення реальності.

Пізнання – обумовлений законами суспільного розвитку і нерозривно зв'язаний із практикою процес відображення і відтворення в людському мисленні дійсності.

Пізнання – це процес психічного відображення і сприйняття об'єктивного світу у свідомості, результатом якого є нове знання. Відображення – загальна властивість матерії, що полягає в здатності об'єктів відтворювати з різним ступенем адекватності ознаки, структурні характеристики і відносини інших об'єктів.

У процесі пізнання люди здобувають знання про реальні явища, усвідомлюють навколишній світ.

Знання — узагальнений досвід людства, що відображає різні галузі дійсності у вигляді фактів, правил, висновків, закономірностей, ідей, теорій, якими володіє наука.

Знання є головним компонентом освіти. Виділяють такі види знань: основні терміни і поняття, без яких неможливо зрозуміти жодного тексту, жодного висловлювання; факти щоденної дійсності та наукові факти, без знання яких неможливо зрозуміти закони науки, формувати переконання,

доводити і обстоювати ідеї; основні закони науки, що розкривають зв'язки й відношення між різними об'єктами та явищами дійсності; теорії, що містять систему наукових знань про певну сукупність об'єктів, методи пояснення та передбачення явищ певної предметної галузі; знання про способи діяльності, методи пізнання й історії здобуття знань (методологічні знання); знання про норми ставлення до різних явищ життя (оцінні знання).

Розглянуті види знань поділяють на теоретичні й фактичні.

Теоретичні знання — поняття, системи понять, абстракції, теорії, гіпотези, закони, методи науки.

Фактичні знання — одиничні поняття (знаки, цифри, букви, географічні назви, історичні особи, події).

Серед знань, що мають засвоїти учні у процесі навчання, особлива роль належить тим, які виражають способи діяльності і використовуються на практиці. Вони мають алгоритмічний характер (наприклад, знання про способи і порядок виконання арифметичних дій). У навчальних предметах вони оформлені у вигляді правил.

Пізнавальні процеси мають певну структуру:

- сенсорні (від латинської *sensus* – відчуття), пізнавальні процеси;
- перцептивні (від латинської *percipere* – сприймати) пізнавальні процеси;
- мнемічні (від грецької *μνημη* – пам'ять) пізнавальні процеси;
- інтелектуальні (від латинської *intellectus* – розум) пізнавальні процеси.

Сенсорні пізнавальні процеси відображають окремі властивості предметів і явищ. Психічний результат цієї дії називається відчуттям.

Перцептивні (від латинської *percipere* – сприймати) пізнавальні процеси відображають предмети і явища в їхньому цілісному виді. Психічні образи цих предметів і явищ називають сприйманням.

Мнемічні (від грецької *μνημη* – пам'ять) процеси створюють образи пам'яті. Перетворення уявлень пам'яті в нові образи – це процеси уяви.

Інтелектуальні (від латинської *intellectus* – розум) процеси відображають істотні зв'язки між явищами.

На відміну від пізнавальних процесів увага свого особливого змісту не має, вона як би з'являється всередині цих процесів.

Всі компоненти структури пізнавальних процесів взаємопов'язані між собою. Виділення окремих компонентів допомагає краще вивчити природу свідомості, процеси, що протікають у головному мозку.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ. Психічні процеси забезпечують формування знань і первинну регуляцію поведінки і діяльності. Пізнавальні процеси відносяться до психічних процесів. Пізнання – обумовлений законами суспільного розвитку і нерозривно зв'язаний із практикою процес відображення і відтворення в людському

мисленні дійсності. Існують чуттєві та раціональні форми відображення дійсності.

II. ЧУТТЄВІ ФОРМИ ВІДОБРАЖЕННЯ ДІЙСНОСТІ

До чуттєвих форм освоєння дійсності відносяться відчуття та сприймання.

Пізнавальна діяльність завжди розпочинається з чуттєвого відображення світу у відчуттях та сприйманні. Фізіологічна основа відчуттів – це складна діяльність органів, запах, дотик.

Відчуття поділяються на зорові, слухові, смакові, нюхові, шкірні, температурні, болючі, вібраційні.

Про положення тіла в просторі сигналізують статичні відчуття, а відчуття руху окремих частин тіла – кінестетичні.

Особливе місце в житті людини займають органічні відчуття, що виникають від рецепторів, розташованих у внутрішніх органах, і сигналізують про функціонування останніх. Ці відчуття утворюють самопочуття людини.

До органічних відчуттів відносять, у першу чергу, почуття голоду, спраги, насичення, а також комплекси болючих і полових відчуттів.

Відчуттям називається психічне відображення в корі головного мозку окремих властивостей предметів і явищ, що безпосередньо впливають на органи чуття. Відчуття - первинна форма відображення дійсності.

Більш складною і розвиненою, ніж відчуття, але тісно пов'язаною з ним формою чуттєвого пізнання світу є сприймання.

Сприймання дає цілісний образ предмета чи явища при безпосередньому впливі їх на органи чуття. Воно припускає наявність різноманітних відчуттів і протікає разом з відчуттями, але не може бути зведене до їх суми.

Сприйманням називають психічний процес відображення предметів і явищ дійсності в сукупності їхніх різних властивостей і частин при безпосередньому впливі їх на органи почуттів. Іноді вживають термін «перцепція», «перцептивний процес». Перцепція – сприйняття

Сучасні погляди на процес сприймання мають своїми джерелами дві протилежні теорії. Одна з них відома як теорія гештальта (образа). Прихильники цього напрямку вважали, що нервова система тварин і людини сприймає не окремі зовнішні стимули, а їхні комплекси: наприклад, форма, колір і рух предмета сприймаються як єдине ціле, а не окремо.

На противагу цій теорії біхевіористи доводили, що реально існують тільки елементарні сенсорні функції, і приписували здатність до синтезу тільки головному мозку.

Сучасна наука намагається примирити ці дві теорії. Передбачається, що сприймання носить комплексний характер, але «цілісність образу» є

продуктом синтезуючої діяльності кори головного мозку. Можна говорити про поступове зближення цих підходів.

Властивості сприйняття:

1. Цілісність, тобто сприйняття є завжди цілісний образ предмету. Образи предметів, що ми сприймаємо, не завжди дані в цілком готовому вигляді зі всіма елементами, а ми за допомогою мислення добудовуємо його до певної цілісної форми. Однак, здатність цілісного зорового сприйняття предмета не є вродженою, вона формується в процесі практики.

2. Константність сприйняття. Ми сприймаємо предмети як відносно постійні за формою, кольором, розміром і т.п. не залежно від мінливих фізичних умов сприйняття. Наприклад, якщо ми поглянемо на глядачів в театрі: всі обличчя здаються нам однаковими за розміром хоча вони знаходяться від нас на різній відстані.

3. Структурність сприйняття. Сприйняття не є простою сумою відчуттів. Ми сприймаємо фактично абстраговану від цих відчуттів узагальнену структуру. Наприклад, слухаючи музику, ми сприймаємо не окремі звуки, а мелодію.

4. Осмисленість (категоріальність) сприйняття. Сприйняття тісно пов'язане з мисленням, розумінням сутності предмета. Кожний предмет, що ми сприймаємо, ми позначаємо словом – поняттям і відносимо до певного класу. Навіть при сприйнятті незнайомого предмету ми намагаємося знайти в ньому подібності зі знайомими для нас об'єктами та віднести його до певної категорії

5. Вибірковість сприйняття. Виявляється в переважаючому виділенні одних об'єктів у порівнянні з іншими.

Сприйняття завжди суб'єктивне. Ту саму інформацію люди сприймають по-різному суб'єктивно, у залежності від минулого досвіду, від своїх інтересів, потреб, здібностей. Залежність сприйняття від змісту психічного життя людини, від особливостей її особистості зветься «апперцепцією».

Види сприймання: сприймання предметів, часу, відносин, рухів, сприймання людини.

У процесі пізнання людиною навколишньої дійсності сприйняття може переходити в спостереження.

Під спостереженням розуміють цілеспрямоване, планомірно здійснюване сприйняття об'єктів, у пізнанні яких зацікавлена особистість. Завдяки спостереженню забезпечується зв'язок сприйняття з мисленням і мовою.

Порушення сприймання.

Галюцинаціями звичайно називають сприймання, що виникли без наявності реального об'єкта.

Ілюзії сприймання - помилкове сприймання реальних речей чи явищ.

Афективні ілюзії найчастіше обумовлені страхом чи тривожним подавленим настроєм.

Вербальні ілюзії полягають у помилковому сприйманні змісту розмов навколишніх які реально відбуваються.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ. До чуттєвих форм відображення дійсності відносяться відчуття та сприймання. Відчуттям називається психічне відображення в корі головного мозку окремих властивостей предметів і явищ, що безпосередньо впливають на органи чуття. Сприймання дає цілісний образ предмета чи явища при безпосередньому впливі їх на органи чуття. Воно припускає наявність різноманітних відчуттів і протікає разом з відчуттями, але не може бути зведене до їх суми. Відчуття та сприймання – початкові ланки пізнавального процесу.

ІІІ. РАЦІОНАЛЬНІ ФОРМИ ВІДОБРАЖЕННЯ ДІЙСНОСТІ

Раціональний – від лат. – розумний, доцільний, обґрунтований. До раціональних форм відображення дійсності відносяться: пам'ять, уява, мислення.

Пам'ять – це відображення предметів і явищ дійсності у психіці людини в той час, коло вони вже безпосередньо не діють на органи чуття.

Пам'ять – форма психічного відображення, що полягає в закріпленні, збереженні і наступному відтворенні минулого досвіду.

Пам'ять зв'язує минуле суб'єкта з його сьогоднішнім і майбутнім і є найважливішою функцією, що лежить в основі розвитку і навчання.

Основними процесами пам'яті є запам'ятовування, збереження, впізнання і відтворення.

Запам'ятовування – процес, спрямований на збереження в пам'яті отриманих вражень. Збереження – процес активної переробки, систематизації, узагальнення матеріалу, оволодіння ним. Впізнання і відтворення – процеси відновлення раніше сприйнятого. Розходження між ними полягає в тому, що впізнання має місце при повторній зустрічі з об'єктом, при повторному його сприйнятті. Відтворення ж відбувається під час відсутності об'єкта.

Класифікація видів пам'яті:

Види пам'яті залежно від того, що запам'ятовується і відтворюється:

- рухова пам'ять полягає у запам'ятовуванні та відтворенні людиною своїх рухів,

- емоційна пам'ять – це запам'ятовування і відтворення своїх емоцій і почуттів;

- образна пам'ять полягає в запам'ятовуванні образів, уявлень про предмети, властивостей і зв'язків між ними;

- словесно-логічна пам'ять. Змістом цієї пам'яті є наші думки, поняття, судження, що відображають предмети та явища з їх загальними властивостями, істотними зв'язками та відношеннями.

Види пам'яті за тривалістю і збереження матеріалу:

- короткочасна характеризується швидким запам'ятовуванням матеріалу, негайним його відтворенням і коротким строком зберігання;

- оперативна пам'ять – запам'ятовування, збереження і відтворення інформації в міру потреби в досягненні конкретної мети діяльності або конкретних операцій.

- довгочасна пам'ять базується на довгостроковій функції пам'яті, характеризується тривалим зберіганням і наступним використанням інформації в діяльності людини.

Види пам'яті в залежності від того, як процеси пам'яті включаються у структуру діяльності, як вони пов'язані з цілями та засобами:

- мимовільна пам'ять полягає в запам'ятовуванні та відтворенні матеріалу без спеціальної мети його запам'ятати або пригадати;

- довільна пам'ять – це запам'ятовування і відтворення, коли виникає потреба в навмисному заучуванні.

Види пам'яті за усвідомленням (розумінням) змісту матеріалу пам'яті:

- смислова пам'ять пов'язана з розумінням того змісту, що запам'ятовується;

- механічна пам'ять – це дослівне багаторазове повторення з метою його запам'ятовування.

Розвиток пам'яті залежить від того, як забезпечується управління цим процесом. Важливою умовою ефективного запам'ятовування є дотримання певних етапів та правил. Для того, щоб активно використати механізми пам'яті необхідно:

- чітко визначити мету запам'ятовування, при необхідності зв'язати її з життєвим і професійним досвідом або перспективами;

- визначити способи осмислення матеріалу (значеннєве угруповання, вибір головного, аналіз, порівняння й т.д.)

- виділити опори для запам'ятовування (план, схема, таблиця, образ, ключове слово й т.п.);

- включити різні види пам'яті у запам'ятовування.

- урахувати правила пам'яті.

Пам'ять та її рівні розвитку є важливим показником інтелектуального розвитку людини взагалі. Пам'ять тісно зв'язана з увагою та мисленням.

Уява – це психічний процес створення нового у формі образу, ідеї.

В уяві відбувається образне передбачення результатів, що можуть бути досягнуті за допомогою тих чи інших дій.

Процес уяви властивий тільки людині і є необхідною умовою її трудової діяльності.

В уяві відбувається образне передбачення результатів, що можуть бути досягнуті за допомогою тих чи інших дій.

Види уяви:

Мимовільна (пасивна, ненавмисна) уява – це створення нових образів без яких-небудь зовнішніх побудників, без визначеного наміру з боку людини. Найбільш яскраво воно виступає в сновидіннях чи у напівсонному, дрімотному стані, коли уявлення виникають мимовільно, змінюються, з'єднуються і змінюються самі по собі, приймаючи іноді найфантастичніші форми.

Довільна (активна, навмисна) уява – створення нових образів за допомогою вольових зусиль. Вона являє собою навмисну побудову образів у зв'язку зі свідомо поставленим завданням в тім чи іншому виді діяльності.

Мрія – це образ бажаного майбутнього. Особливістю мрії є побудова тих образів, що поки ще не здійснені, а іноді і не можуть здійснитися.

Зразки, що людина створює у своїх мріях, відрізняються такими особливостями:

- яскравим, живим, конкретним характером, з багатьма деталями і подробицями;
- слабкою виразністю конкретних шляхів до здійснення мрії, уявою цих шляхів і засобів загалом (у виді якоїсь поки ще тенденції);
- емоційною насиченістю образу, його привабливістю для особистості, що мріє;
- прагненням з'єднати мрії з почуттям впевненості в її здійсненності, з жагучим прагненням до перетворення її в дійсність.

Творча уява – це створення нових образів у процесі творчої діяльності людини (у мистецтві, науці та ін.). Письменники, художники, скульптори, композитори, прагнучи відобразити життя в образах, прибігають до творчої уяви. Вони не просто фотографічно копіюють життя, але створюють художні образи, у яких це життя правдиво відбивається в її найбільш яскравих і узагальнених рисах. Разом із тим у цих образах відбиваються особистість письменника, художника, його світогляд, розуміння навколишнього життя, особливості властивого йому художнього стилю.

Відтворююча (репродуктивна) уява – це уява на основі прочитаного чи почутого. Вона має місце в тих випадках, коли людина за одним описом повинна уявити собі предмет, що ніколи нею раніше не сприймався. Наприклад, вона ніколи не бачила моря, але, прочитавши опис його в книзі, вона може собі уявити море в більш-менш яскравих і корисних образах.

Висновки: уява надає людині можливість виходити за межі реального світу, переміщувати речі та події в майбутнє, минуле, в інші світи та простори. Уяву інколи досить важко відрізнити від мислення.

Мислення найбільш узагальнена й опосередкована форма психічного відображення людиною предметів і явищ об'єктивної дійсності в їхніх істотних властивостях, зв'язках та відношеннях.

Мислення є одним із провідних пізнавальних процесів, його вважають найвищим ступенем пізнання.

Мислення є предметом вивчення не тільки психології, а й і філософії, логіки, фізіології та інших наук. Кожна з цих наукових дисциплін має свою сферу дослідження. Проблемою логіки є питання про істину, про пізнавальне відношення мислення до буття. Проблемою психології є протікання розумового процесу, розумової діяльності індивіда, у конкретному взаємозв'язку мислення з іншими сторонами свідомості.

Психологія мислення не може бути зведена до логіки, але разом із тим психологічне трактування мислення не може бути і відірваним від визначення об'єктивної сутності мислення в логіці. Функція мислення — розширення границь пізнання шляхом виходу за межі чуттєвого сприймання.

Задача мислення — розкриття відносин, зв'язків між предметами і відділення їх від випадкових збігів.

У змісті мислення виділяють: розумові операції, форми мислення, види мислення, способи мислення.

До розумових операцій відносяться: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, абстрагування, конкретизація.

Аналіз — це розумова операція розчленовування складного об'єкта на складові його частини.

Синтез — це розумова операція, що дозволяє в єдиному аналітико-систематичному процесі мислення переходити від частин до цілого.

Порівняння — це операція, що полягає в зіставленні предметів і явищ, їхніх властивостей і відносин один із одним і у виявленні, таким чином, спільності чи відмінності між ними.

Абстрагування — розумова операція, заснована на відволіканні від несуттєвих ознак предметів, явищ і виділенні в них основного, головного.

Узагальнення — це об'єднання багатьох предметів чи явищ по якійсь загальній ознаці.

Конкретизація — це рух думки від загального до частки.

Розрізняють конкретні форми мислення: поняття, судження, умовивід, аналогія.

Поняття — це відображення у свідомості людини загальних і істотних властивостей предмета чи явища.

Судження — основна форма мислення, у процесі якої утверджуються чи відбиваються зв'язки між предметами і явищами дійсності.

Умовивід — це виділення з одного чи декількох суджень нового судження. Розрізняють умовивід індуктивний, дедуктивний, за аналогією.

Аналогією називається такий умовивід, у якому висновок робиться на підставі часткової подібності між явищами, без достатнього дослідження всіх умов.

Класифікація видів мислення:

Види мислення за формою: наочно-дійове, наочно-образне, словесно-логічне.

Наочно-дійове мислення – розв'язується безпосередньо в процесі діяльності.

Наочно-образне мислення – це мислення, що здійснюється на основі образів, уявлень того, що людина сприймала раніше.

Словесно - логічне мислення – це мислення, що втілюється в поняттях, логічних конструкціях і характеризується застосуванням мовних засобів.

Види мислення за характером задач, які розв'язуються: теоретичне, практичне.

Теоретичне мислення – спрямоване на виявлення глибинних та суттєвих зв'язків між предметами і явищами, знаходження узагальнених шляхи розв'язання професійних задач.

Практичне мислення – спрямоване на вирішення практичних задач, або перетворення практичних ситуацій.

Види мислення за ступенем розгорнутості: дискурсивне, інтуїтивне.

Дискурсивне (аналітичне) мислення опосередковане логікою міркувань, має чітко виражені етапи, значною мірою представлено у свідомості.

Інтуїтивне мислення не має чітко виражених етапів, мінімальне усвідомлене.

Види мислення за характером за ступенем новизни та оригінальності: репродуктивне, продуктивне.

Репродуктивне – відтворююче мислення. Продуктивне – мислення на основі творчої уяви.

Види мислення за характером адекватності відображення реальної дійсності: реалістичне, аутичне.

Реалістичне мислення спрямоване на зовнішній світ, відображає його і керується його реальними законами.

Аутичне мислення не залежить від дійсності, логічних законів і керується не ними, а бажанням людини.

Види мислення за впливом на емоційну сферу: патогенне, саногенне.

Патогенне мислення пов'язане з образою, соромом, невдачею, страхом та іншими негативними переживаннями.

Саногенне мислення можна вважати одним із варіантів позитивного мислення, воно сприяє подоланню негативних емоцій та психологічному оздоровленню людини.

Способи мислення: індукція, дедукція.

Індукція – це спосіб мислення, при якому умовивід йде від одиничних факторів до загального висновку.

Дедукція – це спосіб мислення, що здійснюється у зворотному порядку індукції.

Мислення – це завжди нерозривна єдність процесуального й особистісного. Індивідуальні розходження в розумовій діяльності людей можуть виявлятися в якостях мислення: широта, глибина, самостійність, критичність.

Широта мислення – це здатність охопити все питання цілком, не пропускаючи в той же час і необхідних для справи подробиць;

Глибина мислення – виражається в умінні проникати в сутність складних питань;

Самостійність мислення характеризується умінням людини висувати нові задачі і знаходити шляхи їхнього рішення, не прибігаючи до допомоги інших людей;

Гнучкість думки виражається в її волі від сковуючого впливу закріплених у минулому прийомів і способів рішення задач;

Швидкість розуму – здатність людини швидко розібратися в новій ситуації, обміркувати і прийняти правильне рішення;

Квапливість розуму виявляється в тому, що людина, не продумавши всебічно питання, вихоплює якусь одну сторону, поспішає дати рішення, висловлює недостатньо продумані відповіді і судження;

Критичність розуму – уміння людини об'єктивно оцінювати свої і чужі думки, ретельно і всебічно перевіряти усі висунуті положення і висновки;

Мислення – це завжди нерозривна єдність процесуального й особистісного. Індивідуальні розходження в розумовій діяльності людей можуть виявлятися в якостях мислення:

Синтетичний стиль мислення виявляється в тому, щоб створювати щось нове, оригінальне, комбінувати несхожі, часто протилежні ідеї, погляди, здійснювати уявні експерименти;

Ідеалістичний стиль мислення виявляється в схильності до інтуїтивних, глобальних оцінок без здійснення детального аналізу проблем. Люди з таким стилем мислення легко вирішують такі проблеми, де важливими факторами є емоції, почуття, оцінки та інші суб'єктивні моменти.

Прагматичний стиль мислення спирається на безпосередній особистий досвід, на використання тих матеріалів і інформації, що легко доступні, прагнучи якнайшвидше одержати конкретний результат (нехай і обмежений), практичний виграв;

Аналітичний стиль мислення орієнтований на систематичний і всебічний розгляд питання чи проблеми в тих аспектах, що задаються об'єктивними критеріями, схильний до логічної, методичної, ретельної (з акцентом на деталі) манери рішення проблем;

Реалістичний стиль мислення орієнтований тільки на визнання фактів, і «реальним» є тільки те, що можна безпосередньо відчутти, особисто побачити чи почути. Характеризується конкретністю.

Таким чином, можна відзначити, що індивідуальний стиль мислення впливає на способи рішення проблем, на способи поведінки, на особистісні особливості людини.

Сукупність пізнавальних процесів людини визначає її інтелект. Інтелект – це глобальна здатність діяти розумно, раціонально мислити і добре справлятися з життєвими обставинами. Інтелект розглядається як здатність людини адаптуватися до навколишнього середовища.

Знаряддям інтелектуальної діяльності людини, і взагалі рішення розумових задач є мова.

Мова й мовлення є одним із засобів мислення, знаряддям інтелектуальної діяльності людини, і взагалі рішення розумових задач. є мова. Вимоги до мови юристів: змістовність, зрозумілість, виразність, дієвість.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ. До раціональних форм відображення дійсності відносяться: пам'ять, уява, мислення.

Пам'ять – форма психічного відображення, що полягає в закріпленні, збереженні і наступному відтворенні минулого досвіду. Уява – це психічний процес створення нового у формі образу, ідеї. В уяві відбувається образне передбачення результатів, що можуть бути досягнуті за допомогою тих чи інших дій. Мислення найбільш узагальнена й опосередкована форма психічного відображення людиною предметів і явищ об'єктивної дійсності в їхніх істотних властивостях, зв'язках та відношеннях. Мислення є одним із провідних пізнавальних процесів, його вважають найвищим ступенем пізнання.

Мова й об'єктивовані в ній форми мислення – це певним чином раціоналізовані форми свідомості.

У такий спосіб за допомогою відчуття, сприйняття, пам'яті, уяви, мислення людина одержує й осмислює інформацію, відображає об'єктивний світ, перетворює його у свій суб'єктивний образ.

IV. ПОНЯТТЯ ПРО УВАГУ

Для сприймання будь-якого явища, осмислення, запам'ятовування необхідна увага.

Увага – не саме відображення, вона не має свого предмета пізнання. Це не самостійний психічний процес, а його необхідна умова. Увага є формою організації психічної діяльності людини, яка полягає в спрямованості й зосередженості свідомості на об'єктах, що забезпечує їх виразне відображення.

На відміну від пізнавальних процесів увага свого особливого змісту не має, вона як би з'являється всередині цих процесів.

Властивості уваги:

1. Обсяг. Виміряється тією кількістю об'єктів, що сприймаються одночасно. У дорослої людини обсяг уваги дорівнює $7_{\pm} 2$ об'єктам. Об'єднані за змістом об'єкти сприймаються у великій кількості.

2. Зосередженість (концентрація) уваги. Це є ступінь зосередження свідомості на об'єкті. Концентрація уваги забезпечує поглиблене вивчення пізнаваних об'єктів і явищ, вносить ясність в уявлення людини про те чи інше явище.

3. Розподіл. Розподіл уваги виражається в умінні одночасно виконувати декілька дій чи вести спостереження за декількома процесами чи об'єктами.

4. Стійкість. Стійкість уваги виявляється у тривалості її зосередженості на об'єкті. На стійкість уваги значно впливає інтерес. Властивістю, протилежною стійкості, є відволікання.

5. Коливання – періодичне ослаблення уваги до конкретного об'єкта чи діяльності. Під час зосередженої діяльності, через 15-20 хвилин коливання уваги можуть привести до мимовільного відволікання.

6. Переключення уваги. Полягає в перебудові уваги, у переносі її з одного об'єкта на іншій.

Види уваги:

1. Мимовільна – сама собою виникаюча увага, викликана дією сильного, контрастного чи нового, несподіваного подразника чи виділенням об'єкту на певному фоні;

2. Довільна увага – це свідомо регульоване зосередження на об'єкті. Людина зосереджується не на тому, що їй цікаво чи приємно, а на тому, що повинна зробити;

3. Післядовільна увага – викликається через входження в діяльність і виникаючий у зв'язку з цим інтерес, у результаті тривалий час зберігається цілеспрямованість, знімається напруга і людина не втомлюється, хоча післядовільна увага може тривати години. Післядовільна увага є найефективнішою і найтривалішою.

Післядовільна увага - має ознаки як мимовільної – не вимагає спеціальних вольових зусиль, так і довільної – залишається цілеспрямованою та передбаченою.

Для сприймання будь-якого явища, осмислення, запам'ятовування необхідна увага. Увага – не саме відображення, вона не має свого предмета пізнання. Це не самостійний психічний процес, а його необхідна умова. Увага є формою організації психічної діяльності людини, яка полягає в спрямованості й зосередженості свідомості на об'єктах, що забезпечує їх виразне відображення. Знання видів і властивостей уваги сприяє самовдосконаленню всіх пізнавальних процесів, розвитку уважності юристів.

ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ. Для сприймання будь-якого явища, осмислення, запам'ятовування необхідна увага. Увага – не саме відображення, вона не має свого предмета пізнання. Це не самостійний психічний процес, а його необхідна умова. Увага є формою організації психічної діяльності людини, яка полягає в спрямованості й зосередженості свідомості на об'єктах, що забезпечує їх виразне відображення. Знання видів і властивостей уваги сприяє самовдосконаленню всіх пізнавальних процесів, розвитку уважності юристів.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ

Особистість реалізується в діяльності, яка можлива завдяки пізнанню оточуючого середовища. Пізнавальні процеси мають певну структуру: сенсорні пізнавальні процеси, перцептивні пізнавальні процеси, мнемічні пізнавальні процеси, інтелектуальні пізнавальні процеси.

Сенсорні пізнавальні процеси відображають окремі властивості предметів і явищ. Психічний результат цієї дії називається відчуттям.

Перцептивні пізнавальні процеси відображають предмети і явища в їхньому цілісному виді. Психічні образи цих предметів і явищ називають сприйманням.

Відчуття та сприймання відносяться до чуттєвих форм відображення дійсності.

Мнемічні процеси створюють образи пам'яті. Перетворення уявлень пам'яті в нові образи – це процеси уяви. Інтелектуальні процеси відображають істотні зв'язки між явищами. Пам'ять, уява, мислення відносяться до раціональних форм відображення дійсності.

На відміну від пізнавальних процесів увага свого особливого змісту не має, вона як би з'являється всередині цих процесів.

Знання й урахування юристом закономірностей пізнавальних процесів підвищує ефективність професійної діяльності, сприяє раціональному розподілу сил і здібностей, розвитку таких професійних якостей як гнучкість розуму, гостра спостережливість, продуктивна пам'ять. Професійна компетентність юриста значною мірою визначається навичками і прийомами використання психологічних знань у професійних ситуаціях у процесі спілкування.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При вивченні даної теми необхідно засвоїти поняття: «відображення», «свідомість», «пізнавальна діяльність», «відчуття», «сприймання», «пам'ять», «увага», «уява», «мислення», «мова».

Доцільно опрацьовувати рекомендовану літературу за формами, які обираються самостійно, а саме: конспект, тези, план, таблиця, схема,

висновки, тощо. Можна порівнювати зміст матеріалу з питань теми в різних джерелах.

Для вдалого засвоєння цієї теми, здобувачам вищої освіти рекомендується звернутись не лише до базового (обов'язкового) списку літератури, а й до інших наукових джерел, які можна знайти у бібліотеці університету. Під час розгляду теми, слід, також, використовувати наукові праці як українських, так і зарубіжних вчених.

З метою засвоєння основних теоретичних положень теми, усвідомлення її актуальних проблем і пошуків їх шляхів вирішення:

1. Охарактеризуйте структуру когнітивної сфери особистості.
2. Визначите основні властивості відчуттів.
3. Визначите основні властивості сприймання.
4. Поясніть, що спільного й відмінного у відчуттях та сприйманні як процесах психічного відображення дійсності.
5. Охарактеризуйте пам'ять та її місце в системі психічних процесів.
6. Дайте загальну характеристику мислення.
7. Назвіть види уяви.
8. Доведіть взаємодію розвитку пам'яті, мислення та уяви.
9. Поясніть, чому увага не є самостійним психічним процесом.
10. Зробіть порівняльний аналіз чуттєвого та абстрактно-логічного відображення.

ТЕМА №4. ПСИХІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ СОБИСТОСТІ (4 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Поняття особистості в психології.
2. Спрямованість особистості.
3. Темперамент.
4. Характер.
5. Здібності

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Варій М.Й. Психологія / Для студ. вищ. навч. закладів. / М.Й. Варій – К.: «Центр учбової літератури». – 2007.
2. Дрозденко К.С. Загальна психологія в практичному вимірі. Кредитно-модульний курс. Підручник. / К.С. Дрозденко – К. «Професіонал», 2007.
3. Максименко С.Д. Загальна психологія. 3-тє видання перероблене та доповнене: Підручник / С. Д. Максименко – К.: ЦУЛ, 2010.
4. Пальм Г.А. Загальна психологія: навч. посіб. / Г.А. Пальм -К.:

ЦНЛ, 2009.

5. Психологія / За редакцією Ю.Л. Трофімова. – К.: Либідь», 2005.

6. Сергеєнкова О.П. Загальна психологія: навч. посіб. / О.П. Сергеєнкова – К.: ЦУЛ, 2015.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Сформувати у здобувачів вищої освіти систему знань про склад і структуру особистості, її психічні властивості; забезпечити розуміння значення психологічних знань у процесі особистісного зростання і професійного самовизначення; сформувати здатність до активного застосовування знань про психічні властивості особистості при розв'язанні професійних завдань та в процесі самовиховання.

ВСТУП

Категорія особистості належить в психологічній науці до числа базових. Психологи досліджують структуру особистості, внутрішній світ особистості, фактори, які визначають розвиток особистості та поведінку людини. Ці дослідження мають не тільки теоретичну цінність. Вивчення особистості тісно зв'язано з необхідністю рішення різноманітних практичних задач.

В юридичній діяльності використання психологічних знань і методів тісно зв'язано з необхідністю враховувати цілісність особистості як суб'єкта та об'єкта психологічного впливу.

Психологічні знання з теми сприяють забезпеченню якості підготовки юристів з позиції розвитку особистості, її ціннісно-мотиваційної сфери; допомагають формуванню практичних навичок щодо проектування організації власної професійної діяльності з урахуванням людського фактора.

В лекції подається загальне уявлення про особистість – основи, функції, властивості, а також про психічні стани як одну із форм проявлення психіки людини.

I. ПОНЯТТЯ ОСОБИСТОСТІ В ПСИХОЛОГІЇ

Людина — це біопсихосоціальна істота, що володіє членороздільним мовленням, свідомістю, вищими психічними функціями (абстрактно-логічне мислення, логічна пам'ять і т.п.), здатна створювати знаряддя праці, користуватися ними в процесі суспільної праці.

Ці специфічні людські особливості і властивості (мова, свідомість, трудова діяльність і ін.) не передаються людям у порядку біологічної спадковості, а формуються в них довічно, у процесі засвоєння ними культури, створеної попередніми поколіннями.

Життя і діяльність людини обумовлені єдністю і взаємодією біологічного і соціального факторів при ведучій ролі соціального.

Людина — це біологічна істота, що належить до типу ссавців виду «*homo sapiens*». На відміну від тварин, наділена свідомістю. У неї особлива тілесна організація: прямоходіння, наявність рук, пристосованих до праці, мозок і т.п.

Людина — це представник цілком визначеного біологічного виду, що відрізняється від інших тварин конкретними специфічними особливостями і рівнем фізіологічного і психічного розвитку, наділена свідомістю, здатна мислити, говорити і приймати рішення, контролювати свої дії, вчинки, емоції, і почуття.

Індивід - людина з погляду її психофізіологічних особливостей (індивідуальних особливостей).

У понятті людини як індивіда виражаються дві основні ознаки:

1. людина — це своєрідний представник інших живих істот, продукт філо - і онтогенетичного розвитку, носій видових рис;

2. окремий представник людської спільності; вихідне за рамки природної (біологічної) обмеженості, соціальна істота, що використовує знаряддя, знаки, і через них оволодіває власною поведінкою і психічними процесами.

Обидва значення поняття взаємозалежні й описують людину як істоту своєрідну. Найбільш загальними характеристиками індивіда є: цілісність і своєрідність психофізіологічної організації: стійкість у взаємодії з навколишнім середовищем; активність.

У повсякденному житті під індивідом розуміють конкретну людину з усіма властивими їй особливостями.

Особистість - соціально-психологічна сутність людини, що формується в результаті засвоєння людиною суспільних форм свідомості і поведінки, суспільно-історичного досвіду людства (особистістю ми стаємо під впливом життя в суспільстві, виховання, навчання, спілкування, взаємодії).

Психологія враховує, що особистість не тільки є об'єктом суспільних відносин, не тільки випробовує соціальні впливи, але переломлює, перетворює їх, оскільки поступово особистість починає виступати як сукупність внутрішніх умов, через які переломлюються зовнішні впливи суспільства. Ці внутрішні умови являють собою сплав спадково-біологічних властивостей і соціальне обумовлених якостей, що сформувалися під впливом попередніх соціальних впливів.

В міру формування особистості внутрішні умови стають все більш глибокими, у результаті той самий зовнішній вплив може по різному впливати на різних людей по різному. Таким чином, особистість — не тільки об'єкт і продукт суспільних відносин, але й активний суб'єкт діяльності, спілкування, свідомості, самосвідомості.

Особистість є поняття соціальне, вона виражає усе, що є в людині надприродного, історичного. Особистість не вроджена, але виникає в результаті культурного і соціального розвитку. У психології під

особистістю мається на увазі ядро, що інтегрує початок, що зв'язує воедино різні психічні процеси індивіда і ті, які надають його поведінці необхідну послідовність і стійкість.

Особистість - це поняття, що позначає людського індивіда як суб'єкта відносин і свідомої діяльності, стійку систему соціально значимих рис. Отже, особистість - це: конкретна людина, яка усвідомлює своє місце і роль у суспільстві, займається свідомою діяльністю, володіє індивідуальними особливостями. Індивідуальність - це особистість в її своєрідності.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ. Особистість — це конкретна людина, яка усвідомлює своє місце і роль у суспільстві, займається свідомою діяльністю, володіє індивідуальними особливостями. Проблема особистості є однією із центральних в теоретичній і прикладній психології.

В кожній із цих психологічних дисциплін проблема особистості включена в певний контекст і відповідну систему пограничних для неї проблем, понять і операцій дослідження. В загальній психології спеціальне значення мають вивчення психічних властивостей. До психічних властивостей належать: спрямованість, темперамент, характер, здібності.

II. СПРЯМОВАНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

Спрямованість — найважливіша властивість особистості, у якій виражається динаміка розвитку людини як суспільної істоти, головні тенденції її поведінки. Це така психічна властивість, у якій виражаються потреби, мотиви, світогляд, установки, інтереси, цілі людини.

Потреби — це необхідність людини у певних умовах життя і розвитку.

Потреби особистості – це нестаток суб'єкта в чомусь конкретному, у певних умовах життя і розвитку. Потреби — основне джерело активності людини і тварин; внутрішній стан нестатку, що виражає їхню залежність від конкретних умов існування. Вони спонукують людину до активності. Щоб жити, люди створюють і розвивають суспільне виробництво матеріальних і духовних цінностей. Потреби — джерело активності людини. Щоб задовольнити потреби, людина повинна вишукувати ті чи інші засоби, а тому вирішувати певні теоретичні і практичні задачі.

Потреби — це передумова, результат не тільки власне трудової діяльності людей, але і пізнавальних процесів. Тому потреби виступають як такі стани особистості, завдяки яким здійснюються регулювання поведінки, визначаються спрямованості мислення, почуттів і волі людини.

Потреби характеризуються такими ознаками:

По-перше, будь-яка потреба має свій предмет, тобто вона завжди є усвідомлення нестатку в чомусь.

По-друге, будь-яка потреба здобуває конкретний зміст в залежності від того, в яких умовах і якими способами вона задовольняється.

По-третє, потреба має здатність відтворюватися. Серцевиною соціально-мотиваційних якостей є соціально зрілий світогляд – сукупність ідей, переконань, поглядів на життя та суспільство. Будь-який співробітник правоохоронних органів може успішно виконувати свою роботу, лише розуміючи життя суспільства, займаючи суспільно правильну позицію в розв’язанні професійних проблем.

Правнику повинна бути притаманна гостра потреба особистісної участі в створенні і здійснюванні правової держави, потреба присвятити своє життя юридичної діяльності. Для розвинутої спрямованості юриста властиві стійкі її характеристики, справжній, глибокий інтерес до пошуку шляхів ефективної боротьби зі злочинністю та захист інтересів громадян.

Потреби виражаються в мотивах, тобто безпосередніх спонуканнях до діяльності. Мотиви особистості – внутрішня психологічна активність, що організує та планує діяльність і поведінку, в основі яких лежить необхідність задоволення потреби. Це спонукання до діяльності, пов’язане із задоволенням певної потреби.

Професійно мотиваційні якості – друга підгрупа, що характеризує спрямованість юриста, яка діє безпосередньо в процесі професійної діяльності і в зв’язку з нею.

Світогляд особистості - це сформована система переконань, наукових поглядів на природу, суспільство, людські відносини, що стали її внутрішнім надбанням і відклалися у свідомості у виді визначених життєвих цілей і інтересів, відносин, позицій. Світогляд - система поглядів на природу, суспільство і людське мислення.

Установки особистості - це її внутрішня настроєність на здійснення тієї чи іншої діяльності чи гальмування власної активності. Установки мають важливе функціональне значення: виступають як стани готовності, що дозволяють особистості ефективніше виконувати визначену діяльність

Інтереси - це активна пізнавальна спрямованість людини на той чи інший предмет, явище або діяльність при позитивному емоційному ставленні до них. Інтереси людини визначаються суспільно-історичними й індивідуальними умовами її життя. Вони спонукають опановувати знаннями, розширювати кругозір, змушують активно шукати шляхи і способи заглибленого пізнання, переборювати труднощі і перешкоди.

Інтерес — це виборче ставлення до об’єкта в силу його життєвого значення й емоційної привабливості. Він виникає на основі потреби, але не зводиться до неї. Потреба виражає необхідність, а інтерес — особисту схильність до якоїсь діяльності.

Цілі особистості - це найбільш значимі для особистості предмети, явища, задачі й об’єкти, досягнення і володіння якими складає сутність її життя і діяльності. Це усвідомлений образ результату, що передбачається, на досягнення якого спрямована дія людини.

Ціннісні орієнтації — система відносин особистості до соціально-політичних і моральних норм суспільства.

Ідеал — це зразок, з якого впливає людина в діяльності і поведінці.

Переконавання — певні положення, судження, думки, принципи й ідеали, знання про природу і суспільство, в які людина вірить, в істинності їх не сумнівається, прагне до того, щоб керуватися ними у житті. Це те, що не тільки зрозуміло, осмислено, але і глибоко відчуте і пережито.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ. Спрямованість особистості визначає цілісну структуру особистості. В основі спрямованості особистості лежить виникаюча в процесі життя і виховання людини стійка домінуюча система мотивів. Це така психічна властивість, у якій виражаються потреби, мотиви, світогляд, установки, інтереси, цілі людини. Спрямованість особистості може виявлятися в різних сферах її життєдіяльності.

III. ТЕМПЕРАМЕНТ

Діяльність і повсякденна поведінка людини залежить від соціальних умов, у яких формувалася особистість, і від особливостей природної організації" людини.

Темперамент — сукупність типологічних особливостей людини, що виявляються в динаміці її психічних процесів: у швидкості і силі її реакцій, в емоційному тонусі її життєдіяльності.

Темперамент — це прояв у психіці людини вродженого типу нервової діяльності. Як уже відзначалося в першому розділі, у дослідженнях І.П. Павлова були встановлені три основні властивості нервових процесів — сила, урівноваженість і рухливість. Різні комбінації цих властивостей утворюють такі чотири типи вищої нервової діяльності:

I. Сильний, урівноважений (процес порушення збалансований із процесом гальмування), рухливий (процеси порушення і гальмування легко змінюють один одного). Цьому типу вищої нервової діяльності відповідає сангвінічний темперамент.

І.П. Павлов дає наступну характеристику особливостей сангвінічного темпераменту. «Сангвінік — гарячий, дуже продуктивний діяч, але лише тоді, коли в нього є багато цікавої справи, тобто постійне порушення. Коли ж такої справи немає, він стає сумним, млявим...».

Сангвінік відрізняється легкою пристосовністю до умов життя, що змінюються, підвищеною контактністю з оточуючими людьми, товариськістю. Почуття сангвініка легко виникають і швидко змінюються. У сангвініка швидко утворюються тимчасові зв'язки, його стереотипи досить рухливі. У новій обстановці він не відчуває скутості, здатний до швидкого переключення уваги і діяльності. Людям із сангвінічним темпераментом більше за все підходить діяльність, що вимагає швидких реакцій, значних зусиль, розгалуженості уваги.

II. Сильний, неурівноважений (процес порушення переважає над процесом гальмування), рухливий. Цьому типу вищої нервової діяльності відповідає холеричний темперамент.

Холеричний тип, відзначає І.П. Павлов,- це явно бойовий тип,

задерикуватий, легко і незабаром дратується. Захопившись якою-небудь справою, надто налягає на свої засоби і сили і зрештою рветься, виснажується більше, ніж треба. Для холерика характерна підвищена емоційна реактивність, швидкий темп і різкість у рухах, велика енергія і прямолінійність у відносинах. Підвищена збудливість холерика при несприятливих умовах може стати основою запальності і навіть агресивності.

За відповідної мотивації холерик здатний переборювати значні труднощі, віддаватися справі з великою пристрасстю. Для нього характерна різка зміна настроїв. Найбільшої результативності людина з холеричним темпераментом досягає в діяльності, що вимагає підвищеної реактивності і значної одноразової напруги сил

III. Сильний, урівноважений, інертний (процеси порушення і гальмування мало рухливі). Цьому типу вищої нервової діяльності відповідає флегматичний темперамент.

Флегматик — спокійний завжди рівний, наполегливий і завзятий трудівник життя. Реакції флегматика трохи уповільнені, настрої стійкий. Емоційна сфера зовні мало виражена. У складних життєвих ситуаціях флегматик залишається досить спокійним і витриманим, не допускає імпульсивних, рвучких рухів, тому що процеси гальмування в нього завжди врівноважують процес порушення. Правильно розраховуючи свої сили, флегматик виявляє велику наполегливість у доведенні справи до кінця. Переключення уваги і діяльності трохи уповільнено. Його стереотипи малорухомі і поведінка в ряді випадків недостатньо гнучка. Флегматик досягає найбільших успіхів у тих видах діяльності, що вимагають рівномірної напруги сил, посидючості, стійкості уваги і великого терпіння.

IV. Слабкий (нервова система не витримує великого і тривалого навантаження), неуврівноважений, інертний. Цьому типу вищої нервової діяльності відповідає меланхолійний темперамент.

Меланхолічний темперамент, - відзначає І.П.Павлов, - є явно гальмовий тип нервової системи. Для меланхоліка, мабуть, кожне явище життя стає гальмуючим його агентом, раз він ні в що не вірить, ні на що не сподівається, в усьому бачить і очікує тільки погане, небезпечне».

Меланхолік відрізняється схильністю до глибоких переживань навіть із приводу незначних подій. Його почуття легко виникають, погано стримуються, зовні чітко виражені. Сильні зовнішні впливи ускладнюють його діяльність. Він інтровертований, замкнутий, утримується від контактів із незнайомими людьми, уникає нової обстановки. За певних умов життя в нього легко формується сором'язливість, боязкість, нерішучість і навіть боягузтво. У сприятливій стабільній обстановці меланхолік може досягти значних успіхів у таких видах діяльності, що вимагають підвищеної чутливості і реактивності.

Слово «темперамент» походить від латинського «letrego» — змішаний

у належному співвідношенні.

Назви темпераментів вперше ввів давньогрецький лікар Гіппократ (IV в. до н.е.), що зв'язував види темпераментів з перевагою в організмі людини різних рідин: крові (сангвіс) — у сангвініка, жовтої жовчі (холе) — у холерика, слизу (флегми) — у флегматика і чорної жовчі (мелайна холе) — у меланхоліка.

Отже, темперамент є індивідуально-своєрідною сукупністю природно-обумовлених психічних особливостей індивіда.

До цих особливостей належать:

- загальна нервово-психічна активність — інтенсивність, напруженість, темп і ритм реакцій, дій, особливості їхнього зростання і згасання, що виявляються в моторній, інтелектуальній і комунікативній сферах індивіда;

- емоційна організація індивіда — збудливість, реактивність, стійкість, контрольованість емоцій.

Темперамент визначає тільки динамічні особливості способів діяльності і поведінки. Розглянуті вище чотири види темпераменту звичайно не бувають представлені в «чистому» виді. Люди, як правило, мають змішані темпераменти, але той чи інший вид темпераменту є ведучим, основним.

Так, наприклад, у межах слабкого типу вищої нервової діяльності розрізняється кілька різновидів за урівноваженістю і рухливістю нервових процесів.

Психічні стани, які викликані різними життєвими обставинами, значною мірою залежать від темпераменту людини. Там, де холерик допускає вибух гніву, переходить в афективний стан, флегматик здатний прийняти інше рішення.

Вольові дії холерика емоційно рвучкі, флегматика — методично наполегливі.

Однак культура поведінки людини залежить не від темпераменту, а від виховання. У залежності від того, як людина ставиться до тих чи інших явищ, до життєвих задач, до оточуючих людей, вона мобілізує відповідну енергію, стає здатною до тривалої напруги, змушує себе змінювати швидкість своїх реакцій і темп роботи. Вихований і досить вольовий холерик здатний виявляти стриманість, переключати свою увагу на інші об'єкти, хоча це йому дається на превелику силу, ніж, наприклад, флегматику.

Під впливом життєвих умов, певного образу дій у холерика може сформуватися інертність, повільність, безініціативність, а в меланхоліка — енергійність і рішучість. Життєвий досвід і виховання людини маскують прояв типу вищої нервової діяльності і темпераменту людини.

Окремі сильні психічні потрясіння, складні конфліктні ситуації можуть раптово демаскувати, загострити ту чи іншу природну динамічну особливість психіки людини.

Дослідження І. П. Павлова показали, що властивості особистості залежать від природної організації людини, але не визначаються нею. В експериментах І.П.Павлова було доведено, що нервова діяльність людини пластична, піддається змінам.

В залежності від умов життя і діяльності людини окремі властивості її темпераменту можуть підсилюватися чи послаблятися. У той же час властивості темпераменту мають тенденцію більш різко виявлятися з віком людини. Темперамент не є ціннісним критерієм особистості; він не визначає потреб, інтересів, поглядів особистості. У тому самому виді діяльності люди з різними темпераментами можуть досягти геніальних успіхів.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ.

Темперамент пов'язаний із типологічними властивостями нервової системи. Темперамент – це динамічна характеристика психічної діяльності. Поняття «динамічна характеристика психічної діяльності» відмежовує темперамент від змісту духовного життя особистості (світогляду, ідеалів, переконань, і т.д.), яке з темпераментом (і з типом нервової системи) не зв'язано.

До темпераменту треба відносити, на думку В.Русанова, тільки таку психічну властивість, яка: успадковується, високо корелюється властивостями нервової системи і властивостями інших біологічних підсистем, стійке протягом тривалого періоду життя людини, універсальне і виявляється у всіх сферах діяльності та життєдіяльності, характеризує мірі активного напруження людини, відносно не залежить від змісту діяльності, спілкування і пізнання.

Темперамент як психічний прояв властивостей нервової системи має пряме відношення до природної основи характеру. З іншого боку, типологічні властивості нервової системи мають не менш близьке відношення до природної основи здібностей, до того, що як правило називається задатками.

IV. ХАРАКТЕР

У поведінці і діяльності людини виявляються різні психічні особливості. Одні з них не істотні, не впливають на поведінку і діяльність людини. Інші є істотними, але не мають значення для всієї поведінки людини. У психіці людини існує і така сукупність стійких істотних властивостей, що виявляється у всіх видах діяльності.

Характер — придбані в конкретних соціальних умовах загальні способи взаємодії особистості із середовищем, що складають тип її життєдіяльності. У перекладі з грецької мови слово «характер» означає «креслити», «залишати відбиток», а в переносному значенні - чітко виражені загальні риси поведінки.

Своєрідність характеру кожної людини визначається її

спрямованістю і особливостями здійснення діяльності — вольовими якостями. Діяльність і поведінка людини спрямовуються стійкою системою відносин.

Система стійких відносин особистості підрозділяється на наступні групи: ставлення людини до суспільства, мікросередовища, до окремих людей, ставлення людини до самої себе, ставлення до праці й інших видів діяльності; ставлення до речей як продуктів людської праці.

Усі сфери відносин особистості взаємозалежні. Так, ставлення до результатів праці залежить від ставлення людини до інших людей. Однак окремі групи цих відносин у структурі особистості можуть здобувати ведучу роль.

Поряд з вищевказаним підрозділом відносин особистості за змістом розрізняються властивості цих відносин, що також виявляються у виді окремих якостей характеру особистості. Розрізняються такі властивості відносин особистості: соціальна значимість відносин людини, рівень їхньої суспільної цінності; розмаїтість потреб особистості, широта її інтересів і усвідомлення центральних стрижневих інтересів, що визначають цілеспрямованість особистості; ступінь стійкості відносин, що визначає послідовність і наполегливість особистості в досягненні мети - цілісність характеру.

Розрізняються риси характеру і типи характерів.

Індивідуально-типологічні сполучення ціннісних орієнтацій і регуляційних особливостей особистості визначають риси характеру.

Різноманітні риси характеру поєднуються в такі групи:

1. Вольові риси характеру — стійкі індивідуально-типологічні особливості свідомої, поняттєво-опосередкованої регуляції діяльності і поведінки. До них відносяться: цілеспрямованість, самостійність, рішучість, наполегливість, витримка і самовладання, рішучість, мужність, сміливість, дисциплінованість.

2. Емоційні риси характеру - стійкі індивідуально-типологічні особливості безпосереднього, спонтанного регулювання поведінкою.

За емоційними якостями розрізняються натури: емоційно-вразливі (підвищена емоційна реактивність), сентиментальні (підвищена пасивно-споглядальна емоційність), жагучі, експресивні (підвищена емоційність, зв'язана з бурхливою, стрімкою діяльністю), малоемоціональні (емоції не грають значної ролі в діяльності).

3. Інтелектуальні риси характеру - стійкі індивідуально-типологічні особливості розумових здібностей.

За інтелектуальними якостями розрізняються натури з теоретичним чи практичним складом розуму, з різним ступенем гнучкості і глибини інтелекту, швидкістю протікання розумових процесів, з різною здатністю до творчого перетворення елементів досвіду; до самостійності в постановці і рішенні нових проблем. Серед якостей, що характеризують інтелектуальний склад особистості, виділяються продуктивність розуму, її

оригінальність, ясність і інші, тобто загальна інтелектуальна обдарованість, володіння узагальненими способами мислення, а також стійка інтелектуальна спрямованість особистості — допитливість, розважливість, вдумливість та ін.

Інтелектуальні риси характеру так само, як і його вольові й емоційні якості, формуються на основі переважних його взаємодій із середовищем.

Ті самі якості характеру в різних людей виявляються своєрідно. Це залежить від типу вищої нервової діяльності, темпераменту, біологічних особливостей організму, від стану нервової системи, серцево-судинної й ендокринної систем, віку і т.п. Окремі якості характеру здобувають найбільше значення в різних видах діяльності.

Поряд з окремими рисами характеру можна виділити загальний спосіб адаптації особистості до дійсності - тип характеру людини. Під час визначення типу характеру виділяється те істотно загальне в характерах окремих груп людей, що визначає стиль їхньої життєдіяльності, спосіб адаптації до навколишнього середовища.

Типи характеру поєднуються в такі групи:

1. Гармонічно цілісний тип, який добре адаптується у різних ситуаціях. Цей тип характеру відрізняється стійкістю відносин і в той же час високою пристосовністю до навколишнього середовища. У людини з таким типом характеру відсутні внутрішні конфлікти, її бажання збігаються з тим, що вона робить. Це товариська, вольова, принципова людина.

2. Внутрішньо конфліктний тип, але зовні погоджений із середовищем. Цей тип характеру відрізняється суперечливістю між внутрішніми спонуканнями і зовнішньою поведінкою, що, погоджуючись з вимогами середовища, здійснюється з великою напругою.

Людина з таким типом характеру схильна до імпульсивних дій, однак ці дії постійно стримуються вольовими зусиллями. Система її відносин стійка, комунікативні властивості досить розвинені.

3. Конфліктний тип зі зниженою адаптацією. Цей тип характеру відрізняється конфліктністю між емоційними спонуканнями і соціальними обов'язками, імпульсивністю, перевагою негативних емоцій, нерозвиненістю комунікативних властивостей

4. Варіативний тип, що адаптується до будь-яких умов у результаті нестійкості позицій, безпринципності. Цей тип характеру свідчить про низький рівень розвитку особистості, про відсутність стійкого загального способу поведінки. Безхарактерність, постійне пристосовництво до зовнішніх обставин є сурогатом пластичності веління; її не слід змішувати зі справжньою пасивністю поведінки, зі здатністю враховувати обставини для досягнення своїх основних цілей, не відступаючи при цьому від соціальне позитивних норм і вимог.

Характер не є спадкове придбаним комплексом властивостей особистості. Доброта людини, її працьовитість і інші якості формуються в

соціальних умовах. Однак індивідуальна своєрідність способів дії у визначеній мірі залежить від особливостей типу вищої нервової діяльності. Так, товариськість швидше формується і яскравіше виявляється в сангвініка, а стриманість — у флегматика.

Характер людини формується поступово, у процесі активної систематичної діяльності.

У результаті досліджень німецького психолога Леонгарда виділений особливий тип характеру — акцентуована особистість — крайній варіант норми, індивід зі слабкими місцями» у психіці. Акцентуації характеру — означають надмірну виразність окремих рис характеру і їхнє сполучення, що представляють крайні варіанти норми поведінки.

ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ. Характер — це загальна регулятивна особливість особистості, що формується у відповідних умовах життя. Характер є індивідуально-типологічним сполученням ціннісних орієнтацій і регуляційних особливостей особистості. Розрізняються риси характеру і типи характерів. Риси характеру виражаються в окремих загальних особливостях поведінки, а тип характеру виражаються у загальних способах взаємодії із середовищем. Основою виховання характеру є система впливів на спрямованість особистості і відповідна організація способів життєдіяльності людини.

V. ЗДІБНОСТІ

Здібності — сукупність таких психічних особливостей людини, що дозволяють їй успішно займатися й опановувати одну чи кілька видів діяльності. Фізіологічною основою здібностей є задатки.

Задатки — вроджена схильність людини до визначених видів діяльності.

Типи здібностей:

Спеціальні здібності (професійні) — можливість розвитку окремих психічних процесів чи властивостей особистості для якого-небудь конкретного роду діяльності.

Загальні здібності — сприятливі можливості розвитку особливостей психіки людини, що однаково важливі для багатьох видів діяльності (розвиток спритності, кмітливості і т.п.).

Обдарованість — сукупність загальних і спеціальних особливостей, властивих конкретній людині, що виділяє її серед інших людей за однакових умов навчання і виконання якої-небудь діяльності.

Талант — високий ступінь обдарованості, реалізований у певній галузі.

Геніальність — вищий ступінь обдарованості, що виражається в результатах, досягнутих одночасно в ряді галузей діяльності.

ВИСНОВКИ ДО П'ЯТОГО ПИТАННЯ. Здібності не з'являються на порожньому місці, В основі розвитку здібностей лежать певні природжені особливості людини, її задатки. Здібності людини — це

внутрішні умови її розвитку, які формуються в сукупності з задатками під впливом зовнішніх умов у процесі взаємодії людини з навколишнім середовищем.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ

В системі «людина – право» в першу чергу реалізуються особистісні аспекти людини як суспільної істоти, яка включена у соціальні відносини, як носія свідомості, і зокрема – правосвідомості. Слова «людина» і «особистість» – не синоніми; людина може не бути особистістю, але особистість – це завжди людина.

Елементами структури людини, яка взята як цілісність, є загальні (родові), особливі (типові) і одиничні (індивідуальні) властивості. Структурний підхід дозволяє розібратися у великій кількості властивостей і особливостей людини, розкрити взаємозв'язки і взаємовідносини між ними, відокремити наступні підструктури:

Підструктура спрямованості поєднує спрямованість і відносини особистості, що виявляються як її матеріальні риси.

Підструктура біологічно обумовлених властивостей і якостей людини поєднує властивості темпераменту.

Підструктура форм відображення і самоконтролю поєднує індивідуальні особливості окремих психічних процесів, що розуміються як форми психічного відображення (пам'яті, емоцій, відчуттів, мислення, сприйняття, почуттів, волі).

Підструктура соціального досвіду поєднує знання, навички, уміння і звички, придбані в особистому досвіді шляхом навчання і виховання. Цю підструктуру іноді називають індивідуальною чи культурною підготовленістю, але краще її коротко називати досвідом.

Характер і здібності як дві підструктури є якби накладеним на чотири вже рядом покладені підструктури.

Особистість – це єдине цілісне утворення, окремі елементи якого знаходяться в закономірних взаємозв'язках. Так, природні особливості індивіда – тип його вищої нервової діяльності – закономірно визначає його темперамент. Темперамент виявляється у всіх діях особистості. Тип вищої нервової діяльності і темперамент людини обумовлюють у відомій мірі його здібності. Здібності людини обумовлюють можливості її включення у певні види діяльності, тому вони впливають на формування спрямованості особистості. Спрямованість, здібність і темперамент людини переломлюються в рисах характеру.

Психічні властивості багатосистемні, тобто вони по-різному виявляються в різних системах взаємозв'язків. Можна відокремити властивості особистості як суб'єкта пізнання, трудової діяльності, спілкування.

Сукупність психічних властивостей утворює психічний склад особистості.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При вивченні даної теми необхідно засвоїти поняття: «особистість», «індивідуальність», «психічні властивості», «спрямованість», «темперамент», «характер», «здібності».

Доцільно опрацьовувати рекомендовану літературу за формами, які обираються самостійно, а саме: конспект, тези, план, таблиця, схема, висновки, тощо. Можна порівнювати зміст матеріалу з питань теми в різних джерелах.

Для вдалого засвоєння цієї теми, здобувачам вищої освіти рекомендується звернутись не лише до базового (обов'язкового) списку літератури, а й до інших наукових джерел, які можна знайти у бібліотеці університету. Під час розгляду теми, слід, також, використовувати наукові праці як українських, так і зарубіжних вчених.

З метою засвоєння основних теоретичних положень теми, усвідомлення її актуальних проблем і пошуків їх шляхів вирішення:

1. Охарактеризуйте сучасні уявлення про особистість.
2. Розкрийте зв'язок між спрямованістю особистості та її діяльністю.
3. Визначте наукові основи побудови теорії темпераменту.
4. Охарактеризуйте типи темпераменту.
5. Поясніть, під впливом яких факторів формується характер людини.
6. Визначте структуру рис характеру та його типи.
7. Обґрунтуйте, чому характер тісно пов'язаний з темпераментом.
8. Доведіть співвідношення задатків та здібностей.

ТЕМА №5. ПСИХІЧНІ СТАНИ ОСОБИСТОСТІ (2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Загальна характеристика психічного стану.
2. Класифікація психічних станів.
3. Взаємозв'язок психічних станів з вольовою саморегуляцією особистості

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Варій М.Й. Психологія / Для студ. вищ. навч. закладів. / М.Й. Варій – К.: «Центр учбової літератури». – 2007.
2. Дрозденко К.С. Загальна психологія в практичному вимірі. Кредитно-модульний курс. Підручник. / К.С. Дрозденко – К. «Професіонал», 2007.
3. Максименко С.Д. Загальна психологія. 3-тє видання перероблене та доповнене: Підручник / С. Д. Максименко – К.: ЦУЛ, 2010.
4. Пальм Г.А. Загальна психологія: навч. посіб. / Г.А. Пальм -К.:

ЦНЛ, 2009.

5. Психологія / За редакцією Ю.Л. Трофімова. – К.: Либідь», 2005.

6. Сергеєнкова О.П. Загальна психологія: навч. посіб. / О.П. Сергеєнкова – К.: ЦУЛ, 2015.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Сформувати у здобувачів вищої освіти систему знань про основні характеристики психічних станів особистості, емоційні процеси, вольову сферу особистості, забезпечити розуміння значення психологічних знань у процесі емоційно-вольової регуляції та саморегуляції особистості.

ВСТУП

Особистість — це: конкретна людина, яка усвідомлює своє місце і роль у суспільстві, займається свідомою діяльністю, володіє індивідуальними особливостями.

Вивчення особистості тісно зв'язано з необхідністю рішення різноманітних практичних задач.

В юридичній діяльності використання психологічних знань і методів тісно зв'язано з необхідністю враховувати цілісність особистості як суб'єкта та об'єкта психологічного впливу.

Знання емоційних та вольових характеристик поведінки людини сприяє здійсненню конструктивної професійної діяльності; надає можливість юристам більш ефективно розвивати професійну усталеність, здійснювати емоційно-вольову саморегуляцію, найповніше використовувати свої потенційні можливості.

В лекції подається загальне уявлення про психічні стани як одну із форм проявлення психіки людини.

I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПСИХІЧНОГО СТАНУ

Психічний стан людини має відносну стійкість, рухливість. Він взаємозв'язаний з психічними процесами і властивостями особистості.

Психічні стани є цілісними характеристиками психічної діяльності за певний період часу. Психічний стан людини має відносну стійкість, рухливість. Він взаємозв'язаний з психічними процесами і властивостями особистості

Психічні стани заповнюють прогалину між психічними процесами і психічними властивостями особистості. Отже, зв'язок компонентів психіки виглядає таким чином: процес =: стан =: = : властивість.

Психічний стан тісно пов'язаний з індивідуальними властивостями особистості, оскільки характеризує психічну діяльність не загальною, а індивідуально. Стан страху в одній людині може виявлятися у психічному збудженні, а в іншій – у психічному заціпенінні, гальмуванні психічної діяльності. Психічні стани можуть позитивно впливати на виконавчу

діяльність (трудова, навчальна, спортивна), на процес спілкування, а можуть і дезорганізувати їх.

Цілісність психічних станів полягає в тому, що вони характеризують в певний час всю психічну діяльність в цілому, виражають конкретні взаємозв'язки всіх компонентів психіки.

Психічні стани людини мають відносну стійкість, рухливість. Вони взаємозв'язані з психічними процесами і властивостями особистості.

У психічному стані можна виділити такі виміри: мотиваційно-збудливий і емоційно-оціночний.

Людина не може залишатися байдужою до навколишнього світу. Предмети, що її оточують, події, свідком або учасником яких вона стає, викликають у людини різні почуття. Радість, сум, гарний або поганий настрій, переляк, гнів — все це різні емоційні процеси. Вони виражають відношення людини до дійсності.

Характер переживань залежить від того, яке значення мають різні предмети або події для людини, наскільки вони задовольняють її потреби. Чим повніше предмет або подія задовольняє ту або іншу потребу, тим сильніше позитивне почуття вони викликають у людини.

Подібно потребам, почуття грають у житті людини роль внутрішніх регуляторів поведінки. Вони сигналізують про те, як протікає діяльність, чи все у житті благополучно.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ. Психічні стани є цілісними характеристиками психічної діяльності за певний період часу. Психічний стан людини має відносну стійкість, рухливість. Він взаємозв'язаний з психічними процесами і властивостями особистості.

В психології накопичено немало даних, які дозволяють класифікувати психічні стани, оцінювати їх глибину, стійкість, динаміку. Розглянемо ці питання більш детально.

II. КЛАСИФІКАЦІЯ ПСИХІЧНИХ СТАНІВ

Психічні стани можна класифікувати за різними ознаками. Від домінуючих компонентів (інтелектуальні, емоційні, вольові); від терміну протікання: короткочасні, тривалі; від ступеня глибини: глибокі, поверхові; від впливу на особистість: позитивні, негативні; від ролі особистості у виникненні психічних станів: особистісні, ситуативні.

Велике значення для ефективної трудової діяльності має психічний стан професійної зацікавленості. Для нього характерні: усвідомлення значення професійної діяльності, прагнення більше дізнатися про неї і активно діяти в її галузі.

Психічні стани можуть бути класифіковані як вияви психічних процесів:

- стани емоційні - настрої, афекти, тривога та ін.;
- стани вольові - рішучість, розгубленість тощо;
- стани пізнавальні - зосередженість, замисленість тощо.

Психічні стани розрізняють і за глибиною та тривалістю. Складність розрізнення типів психічних станів полягає в тому, що їх майже неможливо розмістити в межах однієї шкали, класифікувати за однією ознакою, кожний із станів має свій континуум проявів і набір ознак (рівень усвідомленості, домінування психічних процесів, тривалість, адекватність чи неадекватність ситуації тощо).

Під психічним станом розуміється стан «души», різноманітні її відгуки на свої власні відчуття та уявлення. До психічних станів належать: настрій, афекти, пристрасті, тривога, страх, стрес, фрустрація.

Настрій — стійкий емоційний стан, що відбивається на діяльності і поведінці. Настрій викликається як різними подіями, що мають певне значення для людини, так і фізичним самопочуттям.

Афект (від лат. — щиросердечне хвилювання, пристрасть) - це сильний і відносно короткочасний емоційний стан, під час якого знижується ступінь самовладання: дії та вчинки здійснюються у такому стані не логікою розуму, а за емоційною схемою.

Зв'язок емоційних станів і властивостей найвиразніше проявляється у стані тривоги. Терміном «тривога» позначається емоційна відповідь на можливу психічну загрозу, на відміну від терміна «страх», яким позначається реакція на реальну загрозу, загрозу порушення функцій організму й виконуваної діяльності. Стан тривоги виникає у зв'язку з можливими неприємностями, непередбаченими ситуаціями, змінами у звичайній обстановці й виражається специфічними переживаннями - хвилювання, побоювання, порушення спокою тощо.

Тривожність як риса особистості є найбільш значущим ризик-фактором, що сприяє нервово-психічним захворюванням. Висока тривожність знижує ефективність інтелектуальної діяльності, гальмує її в напружених ситуаціях, наприклад під час іспитів, заліків; знижує рівень розумової працездатності, викликає невпевненість у своїх здібностях, є однією з причин негативного соціального статусу особистості, бо її поведінка характеризується емоційною неврівноваженістю, роздратуванням і може призвести до емоційного стресу.

Поняття стресу було запроваджене в 50-ті роки ХХ ст. канадським ученим Г. Сельє для визначення генералізованої реакції організму – «загального адаптаційного синдрому» - як відповіді на будь-який несприятливий вплив. У дослівному перекладі стрес означає «тиск», «натиск».

Причиною стресу може слугувати несподіванка, що порушує звичну течію життя. Вчений Р. Лазарус, розвиваючи вчення про стрес, висунув концепцію, згідно з якою розмежовуються поняття фізіологічного стресу, пов'язаного з реальним подразником, і психічного, емоційного стресу, за якого людина на основі індивідуальних знань і досвіду оцінює майбутню ситуацію як

загрозливу, складну. Якщо у випадках фізіологічного стресу адаптаційний синдром виникає в момент зіткнення з подразником, то в разі емоційного стресу адаптація передуює ситуації, настає завчасно. Саме завдяки цьому емоційний стрес може бути доцільним. Але робота в стресогенній ситуації обов'язково призводить до додаткової мобілізації внутрішніх ресурсів, що може мати несприятливі наслідки.

Стрес – це система реакцій організму у відповідність на будь – яку вимогу до нього, що спрямована на створення адаптації чи пристосування організму до труднощів.

Фрустрація (від лат. — обман, розлад, перешкода, руйнування планів) суб'єктивне відчуття неможливості задовольнити актуальну потребу. Фрустрація виникає внаслідок реальної чи уявленої перешкоди. Вона характеризується включенням захисних властивостей поведінки (агресії, досади, дратівливості).

Особистість творить свій емоційний простір. Вона розширює його межі, визначаючи важливість для себе предметів, речей, явищ, людей і включаючи їх у зміст свого інтимного життя та розкриваючи для них свій простір чи, навпаки, замикаючи його, робить їх об'єктом своїх емоційних виявів, почуттів, вольових зусиль чи залишає їх поза увагою. Особистість поглиблює інтенсивність виявів емоційної, афективної сфери, віддаючись їх силі й глибині та переживаючи їх неповторність у певних емоційних станах, або позбавляється цих переживань, демонструючи якості володаря психічного світу.

Емоції і почуття це не тотожні поняття. Під емоціями ми розуміємо самі різні реакції людини – від бурхливих пристрастей до тонких відтінків настрою. Почуття триваліші за емоції, вони мають чітко виражений предметний характер. Вони відображають стійке відношення до якого - не будь конкретного об'єкту (реального або того, що людина уявляє). Почуття впливають на формування мотиваційної сфери. Вони опосередковуються системою ціннісних установок конкретної людини. Особливу форму переживань складають вищі почуття: моральні, інтелектуальні, естетичні.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ. У психічних станах відбувається поєднання, злиття характеристик психічних процесів і властивостей особистості. психічні стани можна класифікувати за різними ознаками. Аналіз психічного стану дає змогу прогнозувати поведінку особистості, її розвиток та самозростання. Психічні стани тісно пов'язані з емоціями та почуттями.

ІІІ. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ПСИХІЧНИХ СТАНІВ З ВОЛЬОВОЮ САМОРЕГУЛЯЦІЄЮ ОСОБИСТОСТІ

Психічні стани тісно пов'язані з вольовою саморегуляцією особистості.

Воля – це свідоме регулювання людиною своєї поведінки і діяльності, виражена в умінні перемагати внутрішні і зовнішні перешкоди для досягнення мети; гальмування (якщо необхідно) своїх спонукань, намагань; організація дій, вчинків згідно зі свідомо поставленими цілями. Воля невід’ємна від свідомості, від свідомих дій. Воля виникає тоді, коли людина здатна до рефлексії щодо власних потягів, бажань.

В основі регуляції вольових дій лежать процеси збудження і гальмування нервової системи. У відповідності з цим прийнято виділяти дві функції волі: активізуючу, гальмуючу.

Вольова поведінка складається з вольових дій або вольових актів. Вольові дії відрізняються одна від одної ступенем складності. Є прості (наприклад: встати, взяти стакан води) і складні (наприклад: сходження альпініста на гірську вершину) вольові дії. Вольові дії за часом поділяються на тривалі та короткочасні. Можуть бути виконані за власною ініціативою чи за завданням інших.

Вольова дія починається з усвідомлення мети дії і зв’язаного з нею мотиву. При усвідомленні мети і мотиву, що викликає її, потяг до мети прийнято називати бажанням. Не всякий потяг до мети носить усвідомлений характер. В залежності від міри усвідомленості потреб їх розділяють на захоплення і бажання. Але не всяке бажання призводить до дії. Бажання фільтрується через систему цінностей людини. У людини іноді виникає кілька неузгоджених і протилежних бажань. Психологічний стан, що характеризується зіткненням кількох бажань, називають боротьбою мотивів. Заключним моментом боротьби мотивів є прийняття рішення, що передбачає вибір мети і засобів дії. Для реалізації прийнятого рішення необхідні вольові зусилля. Вольові зусилля завжди пов’язані зі значною тратою енергії. Вольові зусилля можуть проявлятися у зовнішніх діях по подоланню труднощів для досягнення мети, і у внутрішніх діях (коли треба стримати себе від певних дій).

Види вольової дії: проста — складна; тривала — короткочасна; зроблена за власною ініціативою; зроблена за завданням інших.

Шляхи формування волі: систематичне нагромадження досвіду вольових дій, підвищення мотивів службової діяльності, вольові тренування, активізація самовиховання волі, її якостей.

Правила самовиховання волі за В.Сухомлинським.

1. Найважливіша перемога – це перемога над самим собою.
2. Біль, страждання, недуга, якими сильними і невідступними вони б не були, не повинні стати сильнішими за твою волю.
3. Пробуди в собі почуття настороженості, якщо тобі щось здається неможливим, нездійсненим, нездоланим. Збери всі сили свого духу, щоб неможливе стало можливим.
4. Умій пробудити в собі гнів, злість на себе, якщо тобі чогось не хочеться. Не хочеться – це небезпечний ворог справжнього людського

буття. З не хочеться, якщо воно вийшло переможцем над треба, починаються нікчемність і безвілля.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ.

Психічні стани тісно пов'язані з вольовою саморегуляцією особистості. Воля забезпечує цілеспрямовану діяльність людини. При цьому складаються її мотиви, приймаються вольові рішення. Воля є свідоме регулювання людиною своєї поведінки і діяльності, зв'язана з подоланням внутрішніх і зовнішніх перешкод. Особливість юридичної діяльності обумовлює необхідність постійного самовиховання вольових рис особистості.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ

Елементами структури людини, яка взята як цілісність, є загальні (родові), особливі (типові) і одиничні (індивідуальні) властивості. Структурний підхід дозволяє розібратися у великій кількості властивостей і особливостей людини, розкрити взаємозв'язки і взаємовідносини між ними. Перша категорія - психічні процеси – це відчуття, сприйняття, пам'ять, мислення визначається відносною короткочасністю їх протікання. Друга категорія психічних явищ – це психічні властивості особистості. Вони найстійкіші, хоча можуть змінюватися. Змінюються вони в результаті біологічного розвитку особистості протягом всього життя, інколи в результаті захворювання. Але більш за все – під впливом соціальних умов і перш за все виховання і самовиховання. Особистість – це система соціально значимих якостей індивіда, міра оволодіння ним соціальними цінностями і його здатність до реалізації цих цінностей. Третя категорія – психічні стани: бадьорість, активність, пасивність і т.д. Вони довші за психічні процеси.

Психічні стани можна класифікувати в залежності від домінуючих компонентів (інтелектуальні, емоційні, вольові); в залежності від ступеня глибини (глибокі або поверхові); в залежності від терміну протікання (короткочасні, тривалі); в залежності від впливу на особистість (позитивні і негативні); в залежності від ролі особистості в ситуації у виникненні психічних станів (особистісні і ситуативні) і т.д.

Можна виділити типові позитивні психічні стани (любов, щастя) і негативні (горе), які притаманні більшості людей в буденному житті, а також психічні стани, властиві професійній діяльності. Сюди можна віднести психічний стан професійної придатності, стан вольової активності, стан радості від успіхів в праці.

Велике значення для ефективної трудової діяльності має психічний стан професійної зацікавленості. Для нього характерні: усвідомлення значення професійної діяльності, прагнення більше дізнатися про неї і активно діяти в її галузі, концентрація на об'єктах, зв'язаних з даною галуззю.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При вивченні даної теми необхідно засвоїти поняття: «особистість», «психічні стани», «емоції», «почуття», «настрій».

Доцільно опрацьовувати рекомендовану літературу за формами, які обираються самостійно, а саме: конспект, тези, план, таблиця, схема, висновки, тощо. Можна порівнювати зміст матеріалу з питань теми в різних джерелах.

Для вдалого засвоєння цієї теми, здобувачам вищої освіти рекомендується звернутись не лише до базового (обов'язкового) списку літератури, а й до інших наукових джерел, які можна знайти у бібліотеці університету. Під час розгляду теми, слід, також, використовувати наукові праці як українських, так і зарубіжних вчених.

З метою засвоєння основних теоретичних положень теми, усвідомлення її актуальних проблем і пошуків їх шляхів вирішення:

1. Доведіть, з чим пов'язане використання категорії «стан» у психологічній науці.
2. Зробіть класифікацію психічних станів.
3. Поясніть суть емоцій і почуттів.
4. Розкрийте загальні властивості емоцій та почуттів.
5. Покажіть специфічні прояви афективної сфери особистості.
6. Охарактеризуйте значення вольової регуляції в самотворенні особистості.
7. Обґрунтуйте функціональне призначення афективної сфери.

ТЕМА №6. ПСИХОЛОГІЯ СПІЛКУВАННЯ (2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Функції спілкування.
2. Структура спілкування.
3. Засоби та види спілкування.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Варій М.Й. Психологія / Для студ. вищ. навч. закладів. / М.Й. Варій – К.: «Центр учбової літератури». – 2007.
2. Максименко С.Д. Загальна психологія. 3-тє видання перероблене та доповнене: Підручник / С. Д. Максименко – К.: ЦУЛ, 2010.
3. Пальм Г.А. Загальна психологія: навч. посіб. / Г.А. Пальм –К.: ЦНЛ, 2009.
4. Психологія / За редакцією Ю.Л. Трофімова. – К.: Либідь», 2005.
5. Сергеєнкова О.П. Загальна психологія: навч. посіб. / О.П. Сергеєнкова – К.: ЦУЛ, 2015.

6. Петюх В.М. Конфліктологія. Навч. пос./ В.М. Петюх - К., 2003.

7. Цимбалюк І.М. Психологія спілкування. / І.М. Цимбалюк -К., 2004.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Сприяти засвоєнню здобувачами вищої освіти поняття «спілкування» як одного із центральних у системі психологічного знання; сформувати систему знань про функції, структуру, види, засоби спілкування; засвоїти основні характерні ознаки міжособистісних стосунків; сформувати навички організації на науковій психологічній основі спілкування в колективі, налагоджування відносини з підлеглими, керівниками, громадянами.

ВСТУП

Особистість є соціальною істотою, її життя і розвиток не можливий без спілкування і взаємодії з іншими людьми.

Спілкуванням є важливою категорією психологічної науки. Проблематика спілкування займає значне місце в загальній психології, психології особистості. Педагогічна психологія взагалі може розглядатися через призму спілкування, тому що процеси виховання та навчання опосередковані спілкуванням.

Спілкування є основним поняттям соціальної психології. Соціальна психологія вивчає, як люди спілкуються і взаємодіють один з одним, що вони думають один про одного, як вони впливають один на одного і як ставляться один до одного. Вона вивчає психологічну сумісність людей, соціально-психологічні прояви у великих групах.

Юрист повинен поєднувати високий професійний рівень з моральністю і культурою, володіти сучасним мисленням, здібністю до ділового спілкування.

Юрист мусить бути також комунікативним - сюди відноситься його товариськість, емоційна стійкість, чуйність, уміння слухати та розмовляти з людиною. Щодо пошукової діяльності юрист повинен мати такі якості, як спостережливість, цікавість, обсяг та стійкість уваги її концентрацію, високу орієнтацію.

В лекції розкриваються основи психології спілкування, приділяється увага психології взаємодії людей, між особистісним відносинам.

Засвоєння навчального матеріалу допоможе юристам усвідомити особливості соціального та професійного спілкування з різними верствами населення; розвивати організаційно-комунікативні якості, підвищувати рівень комунікативної культури; створювати сприятливий морально-психологічний клімат в колективі.

I. ФУНКЦІ СПІЛКУВАННЯ

Спілкування – це одна з універсальних форм активності особистості (поряд із пізнанням, грою, працею), що виявляється у встановленні і розвитку контактів між людьми, у формуванні міжособистісних відносин і породжується потребою в спільній діяльності. Спілкування – це специфічна форма взаємодії людини з іншими людьми, як членами суспільства; у спілкуванні реалізуються соціальні відносини людей.

Спілкування – це складний, багатоплановий соціально-психологічний процес встановлення і розвитку контактів між людьми, породжений потребою в спільній діяльності, комунікації й обміні інформацією, що включає вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття і розуміння іншої людини.

Спілкування властиве всім живим істотам, але на рівні людини воно здобуває удосконаленої форми. Спілкування є потребою людини, як соціальної, розумної істоти.

Спілкування виконує певні функції. Охарактеризуємо основні функції спілкування.

- контактна – її метою є встановлення контакту, як стану обопільної готовності до прийому і передачі повідомлення та підтримки взаємозв'язку у формі постійної взаємоорієнтованості;

- інформаційний обмін повідомленням. Мета – прийом і передача будь-яких повідомлень, а також обмін думками, задумами, рішеннями;

- стимуляція активності партнера по спілкуванню. Мета - спрямувати партнера на виконання тих чи інших дій;

- координаційна. Її метою є взаємне орієнтування й узгодження дій під час організації спільної діяльності;

- розуміння. Мета цієї функції – адекватне сприймання змісту повідомлення, розуміння намірів, установок, переживань, станів партнера по спілкуванню;

- обмін емоціям. Мета – викликання в партнері потрібних емоційних переживань, а також зміна за його допомогою власних переживань і станів;

- встановлення відносин.. Мета – усвідомлення і формування ділових, міжособистісних і інших зв'язків, в яких має діяти індивід;

- надання впливу. Мета цієї функції – зміна стану, поведінки, намірів, установок, думок, рішень, уявлень, потреб, дій, активності партнера по спілкуванню.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ. Спілкування – це складний, багатоплановий процес встановлення і розвитку контактів між людьми, породжуваний потребою в спільній діяльності й обміні інформацією, що включає в себе сприймання і розуміння іншої людини. Функції спілкування виконують інформаційно-комунікативну, регуляційно - комунікативну, та ефективно – комунікативну взаємодію.

II. СТРУКТУРА СПІЛКУВАННЯ

Охарактеризуємо структуру спілкування шляхом виділення трьох взаємозалежних сторін: комунікативну, перцептивна, інтерактивну.

Комунікативна сторона спілкування полягає в обміні інформацією між людьми.

Комунікація – це процес двостороннього обміну інформацією, що веде до взаємного розуміння. Якщо не досягається взаєморозуміння, то комунікація не відбулася. Щоб переконатися в успіху комунікації, необхідно мати зворотний зв'язок з метою з'ясування, як люди вас розуміють, як вони сприймають вас, як ставляться до проблеми.

Для ефективної комунікації характерно: досягнення взаєморозуміння партнерів, краще розуміння ситуації, предмета спілкування.

Причини неефективної комунікації:

- стереотипи – шаблонні, спрощені думки щодо окремих осіб чи ситуацій, в результаті немає об'єктивного аналізу і розуміння людей, ситуацій, проблем;

- «спрощенні уявлення» - схильність відкидати все, що суперечить власним поглядам, що нове, незвичайне;

- погані відносини між людьми, якщо ставлення людини вороже, то важко її переконати в справедливості вашого погляду;

- відсутність уваги й інтересу співрозмовника;

- звичка робити висновки за відсутністю достатнього числа фактів;

- неправильний вибір слів, складність спілкування, слабка переконливість, нелогічність;

- невірний вибір стратегії і тактики спілкування.

Інтерактивна сторона спілкування полягає в організації взаємодії між людьми, тобто в обміні не тільки знаннями, ідеями, але й діями. Наприклад, потрібно узгодити дії, розподілити функції чи вплинути на настрої, поведінку, переконання співрозмовника.

Інтерактивна сторона спілкування означає характеристику компонентів спілкування, що пов'язані з безпосередньою організацією спільної діяльності людей. Для учасників спілкування надзвичайно важливий є не тільки обмін інформацією, але й організація «обміну діями», планування їх.

Перцептивна сторона спілкування означає процес сприймання і пізнання один одного партнерами по спілкуванню і встановлення на цій основі взаєморозуміння.

Одним з найпростіших способів розуміння іншої людини є ідентифікація. Вона означає ототожнення з ким-небудь. Ідентифікація означає уподібнення себе іншій людині, тобто в реальних ситуаціях взаємодії припущення про внутрішній стан партнера будується на основі спроби поставити себе на його місце. Говорячи про ідентифікацію, ми

маємо на увазі раціональне осмислення проблем іншої людини, спрямоване на взаєморозуміння.

Іншим способом сприйняття іншої людини є емпатія (співпереживання). Емпатія – це здатність емоційно сприйняти іншу людини, проникнути в її внутрішній світ, прийняти людину з усіма її думками і почуттями.

Логічна форма пізнання особистісних особливостей себе й інших, називається рефлексія – процес самопізнання суб'єкта внутрішніх актів і станів. Вона припускає спробу проаналізувати деякі ознаки і зробити певний висновок про іншу людину та її вчинок. А потім, спираючись на це узагальнення, робити часткові висновки про конкретні випадки взаємодії.

Під рефлексією в даному випадку слід розуміти усвідомлення індивідом того, як він сприймається партнером по спілкуванню. Це вже не просте знання чи розуміння іншого, але й знання того, як інший розуміє мене. Своєрідний подвійний процес дзеркальних відображень один одного.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ. Уся система ставлення людини до інших людей реалізується у спілкуванні. Спілкування тісно пов'язане з діяльністю. Сутність спілкування полягає у взаємодії суб'єктів діяльності. У спілкуванні відбувається збагачення діяльності, розвиваються й утворюються нові зв'язки та стосунки між людьми.

III. ЗАСОБИ ТА ВИДИ СПІЛКУВАННЯ

Комунікативний процес реалізується за допомогою певних засобів – знакових систем. Їх поділяють на вербальні (лат. – *verbalis* - словесний) та невербальні (безсловесні).

До вербальних засобів спілкування відноситься мова, мовлення, інтонація.

Вербальне спілкування може бути безпосереднім і опосередкованим, усним і письмовим. У безпосередньому усному вербальному спілкуванні важливу роль відіграє інтонація, за допомогою якої партнери виділяють ключові слова, підкреслюють сенс фрази. Інтонація також використовується для вираження емоцій.

До засобів невербальної комунікації належать: міміка, поза, погляд, жести, відстань, на якій спілкуються співрозмовники.

Міміка – має відповідати характерові мовлення, взаємин: виражати впевненість, схвалення, осуд, невдоволення, радість, байдужість, зацікавленість, захоплення, обурення в багатьох варіантах.

Велике значення в невербальному спілкуванні має мова погляду. Візуальний контакт виражає ступінь зацікавленості партнером, зосередженості на тому, що він говорить. Погляд передає не лише змістовну інформацію, а також і емоції.

Візуальний контакт виконує функцію емоційного оживлення. Відкритий, доброзичливий погляд прямо в очі партнеру важливий не

лише для встановлення взаємодії, а для задоволення його емоційних потреб.

Міміка, поза, погляд співрозмовника можуть підсилювати, доповнювати, чи спростовувати змістовну інформацію.

У невербальній комунікації люди послуговуються жестами. Набір жестів, котрі застосовує людина у спілкуванні дуже різноманітний. Загальні з них такі: комунікативні жести, підкреслюючі жести, модальні жести.

Відстань, на якій спілкуються співрозмовники, залежить від ступеня довіри до співрозмовника, культурних, національних традицій.

Зони спілкування: інтимна (15 – 45 см.), особиста (45 – 120 см.), публічна (понад 400 см.).

В психології розрізняють наступні види спілкування:

«Контакт масок» - набір виразів обличчя, жестів, стандартних фраз, що дозволяють сховати справжні емоції, ставлення до співрозмовника.

Формально - рольове спілкування, при якому регламентовані зміст і засоби спілкування, а замість знання особистості співрозмовника задовольняються знаннями його соціальної ролі.

Ділове спілкування, коли інтереси справи більш значимі, чим можливі особистісні розбіжності.

Духовне спілкування. Міжособистісне спілкування, засноване на взаєморозумінні на основі знання інтересів, переконань, поглядів особистості.

Маніпулятивне спілкування спрямоване на отримання вигоди від співрозмовника з використанням різних прийомів в залежності від особливостей особистості співрозмовника.

Світське спілкування. Це спілкування закрите, тому що погляди людей на те чи інше питання не мають ніякого значення і не визначають характеру комунікацій. Люди говорять не те, що думають, а те, що потрібно говорити в подібних випадках.

Позиції в спілкуванні: доброзичливість, нейтральність, ворожість, домінування, підпорядкування.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ. Комунікативний процес реалізується за допомогою певних засобів – знакових систем. За критерієм знакових систем можна виділити вербальне та невербальне спілкування. Аналіз видів спілкування дає змогу виявляти такий аспект комунікативного процесу, як наміри його учасників. Вони справляють суттєвий вплив на характер міжособистісних стосунків.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ

Спілкування має велике значення формування людської психіки, її розвитку і становлення розумової культурної поведінки. Через спілкування

з людиною набуває всі свої вищі пізнавальні здібності та якості, перетворюється в особистість.

В житті людини спілкування не існує як відокремлений процес або самостійна форма активності. Воно включено в індивідуальну або групову практичну діяльність, яка не може ні виникнути, ні здійснитися без інтенсивного і різноманітного спілкування.

Результатом діяльності є як правило створення якогось матеріального чи ідеального предмета, продукту. Підсумком спілкування стає взаємний вплив людей один на одного. Діяльність є в основному інтелектуально розвиваючої людиною формою активності, а спілкування – видом активності, головним чином формуючої і розвиваючої її як особистість. Але діяльність може також брати участь у персональному перетворенні людини, так як і спілкування – в її інтелектуальному розвитку. І діяльність, і спілкування тому слід розглядати як взаємозв'язані сторони, що розвивають людину в соціальній активності.

Категорія «спілкування» є центральною в соціальній психології, тому що саме спілкування породжує такі феномени, як сприйняття і розуміння людьми один одного; лідерство і керівництво; згуртованість і конфліктність і др.. соціальна психологія вивчає функції та структуру спілкування, види і засоби спілкування, різні правила, прийоми і техніку конструктивного спілкування. Ці знання необхідні для ефективного спілкування. Однак слід пам'ятати, що їх необхідно застосовувати адекватно реальній ситуації взаємодії і особистості партнера.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При вивченні даної теми необхідно засвоїти поняття: «спілкування», «комунікативна компетентність», «міжособистісні взаємодії», «емпатія», «ідентифікація», «рефлексія».

Доцільно опрацьовувати рекомендовану літературу за формами, які обираються самостійно, а саме: конспект, тези, план, таблиця, схема, висновки, тощо. Можна порівнювати зміст матеріалу з питань теми в різних джерелах.

Для вдалого засвоєння цієї теми, здобувачам вищої освіти рекомендується звернутись не лише до базового (обов'язкового) списку літератури, а й до інших наукових джерел, які можна знайти у бібліотеці університету. Під час розгляду теми, слід, також, використовувати наукові праці як українських, так і зарубіжних вчених.

З метою засвоєння основних теоретичних положень теми, усвідомлення її актуальних проблем і пошуків їх шляхів вирішення:

1. Поясніть чому поняття «спілкування» є одним із центральних у системі психологічного знання.
2. Визначите функції спілкування.
3. Порівняйте та встановіть зв'язок між сторонами спілкування.

4. Охарактеризуйте особливості вербальної та невербальної комунікації.

5. Визначите та проілюструйте прикладами види спілкування.

6. Охарактеризуйте фактори, що впливають на соціально-психологічний клімат.

ТЕМА №7. ПСИХОЛОГІЯ ВИХОВАННЯ (2 години)

ПЛАН ЛЕКЦІЇ:

1. Сутність та особливості виховання.
2. Закономірності та принципи виховання.
3. Зміст виховання.
4. Методи виховання.
5. Самовиховання.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Варій М.Й. Психологія / Для студ. вищ. навч. закладів. / М.Й. Варій – К.: «Центр учбової літератури». – 2007.
2. Лозова В.І. Теоретичні основи виховання і навчання. Навч. пос. / В.І. Лозова – К., 2002.
3. Максименко С.Д. Загальна психологія. 3-тє видання перероблене та доповнене: Підручник / С. Д. Максименко – К.: ЦУЛ, 2010.
4. Пальм Г.А. Загальна психологія: навч. посіб. / Г.А. Пальм –К.: ЦНЛ, 2009.
5. Психологія / За редакцією Ю.Л. Трофімова. – К.: Либідь», 2005.
6. Сергеєнкова О.П. Загальна психологія: навч. посіб. / О.П. Сергеєнкова – К.: ЦУЛ, 2015.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

Сформувані у здобувачів вищої освіти систему знань про сутність та психологічні особливості виховання; засвоїти специфічні особливості закономірностей, принципів, методів, напрямків виховання; сформувані вміння організувати на наукових засадах процес виховання співробітників та підлеглих, а також здійснювати самовиховання; розвивати вміння виконувати систему виховних завдань в процесі національного, громадянського, правового, морального виховання населення.

ВСТУП

Розвиток людини і розвиток суспільства – категорії взаємозалежні. Для сучасного суспільства характерна людина з позитивним ставленням до планети Земля, до Вітчизни, до людства, до іншої людини і до самої

себе, до праці, до власності, до сім'ї, до надбань матеріальної та духовної культури. Така людина поєднує в розумних межах особистісні інтереси з інтересами суспільства й інших людей.

Звісно, що середовищем діяльності юриста є організації, установи та підприємства різних форм власності. Об'єктом діяльності — різноманітні прошарки населення України.

Юрист повинен професійно володіти усіма принципами та методами виховання та перевиховання, приймати науково обгрунтовані рішення, поєднувати високий професійний рівень з моральністю і культурою

Юрист у виховній діяльності повинен мати такі якості як прагнення до істини, до торжества і справедливості, професійну гордість та етику.

Для ефективної організації виховання різних верств населення, підлеглих, власного самовиховання необхідно усвідомити сутність виховання, його специфічні особливості. Саме ці основні питання виховання розглянуті та проаналізовані в даній лекції.

Засвоєння навчального матеріалу лекції допоможе юристу розвивати професійно-виховний потенціал, психологічно грамотно реалізувати виховні функції; здійснювати самовиховання на основі поєднання високого професійного рівня з моральністю і культурою.

I. СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ

Людина народжується як індивід, як суб'єкт суспільства, з притаманними їй природними задатками, формується як особистість у системі суспільних відносин завдяки цілеспрямованому вихованню.

Розвиток людини - це процес становлення та формування її особистості під впливом зовнішніх і внутрішніх, керованих і некерованих чинників, серед яких провідну роль відіграють цілеспрямоване виховання та навчання.

Розвиток людини не можна зводити до засвоєння, простого накопичення нею знань, умінь та навичок з різних галузей науки і практичної діяльності. Його не слід розглядати лише з кількісного боку. Розвиток полягає передусім в якісних змінах психічної діяльності, в переходах від її нижчих шаблів до вищих, у виникненні нових рис пам'яті, сприймання, уявлення, мислення, волі, характеру тощо, у формуванні нових якостей особистості.

Розвиток особистості залежить від спадковості, середовища та виховання.

Суспільство як соціальне об'єднання людей може існувати, діяти і розвиватися лише за умов цілеспрямованої і систематично організованої роботи з виховання кожної особистості. Коли б цей процес зупинився – суспільство перестало б існувати, а людина не змогла б піднятися до рівня особистості. Ще Я.А. Коменський зауважував, що нехтування вихованням - це загибель людей, сімей, держав всього світу. Тому виховання не варто розглядати лише як вплив на людину з метою використання її з погляду

меркантильних потреб, а своєю спрямованістю воно, насамперед, є виявом турботи про всебічний розвиток людини, становлення її як вільної особистості.

Виховання - це такі суспільні відносини, у яких одні люди впливають на інших з метою спрямованого формування особистості. Спрямоване формування здійснюється шляхом включення особистості в систему міжособистісних відносин.

Виховання - процес цілеспрямованого формування і розвитку особистості. Це спеціально організована, керована і контрольована взаємодія вихователів і вихованців, спрямована на досягнення заданої мети.

Тому ми можемо розглядати виховання, по-перше, як соціально і педагогічно організований процес створення оптимальних умов для формування людини як особистості. По-друге, як вплив вихователя на вихованця з метою формування в нього бажаних соціально-психічних і фізичних якостей. Таке широке поняття виховання охоплює всі сторони, засоби, заходи впливу на розвиток особистості, на формування соціальних якостей людини. А.С.Макаренко підкреслював, що виховує все: люди, речі, явища.

Основні особливості виховного процесу: цілеспрямований, багатофакторний, неперервний, комплексний, варіативний, двосторонній.

Виховання сприяє:

- розвитку успадкованих фізичних особливостей і природних здібностей, набуттю нових рис і якостей, що формуються впродовж життя людини;
- розвитку умінь переборення внутрішніх суперечностей відповідно до особливостей суспільного розвитку;
- інтелектуальному, творчому розвитку особистості;
- розвитку здатності до спілкування з оточуючими, розуміння інших людей, а завдяки цьому і себе;
- розвитку потреб людини;
- розвитку особистості, яка постійно вдосконалюється.

ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО ПИТАННЯ. Отже, виховання, з погляду суспільного розвитку, є провідною сферою діяльності як окремої людини, так і людської спільноти в цілому. Завдяки вихованню людство забезпечує свою безсмертність у соціальному розвитку. Виховання є спеціально організований і свідомо здійснюваний процес.

II. ЗАКОНОМІРНОСТІ ТА ПРИНЦИПИ ВИХОВАННЯ

Закономірності виховання – стійкі, повторювані, об'єктивно існуючі зв'язки у вихованні, реалізація яких сприяє ефективному розвитку особистості.

Закономірності виховного процесу визначають його організацію, побудову. У процесі виховання особливо важливими є такі закономірності:

- органічний зв'язок виховання із суспільними потребами та умовами виховання;

- визначальним у вихованні є діяльність і спілкування;

- виховання є стимулювання активності особистості в певній діяльності;

- у процесі виховання необхідно виявляти гуманність і повагу до особистості в сполученні з високою вимогливістю;

- необхідно відкривати перед особистістю перспективи її росту, допомагати їй домагатися радості успіху;

- виявляти позитивні якості особистості і спиратися на них;

- враховувати вікові й індивідуальні особливості;

- виховання повинне здійснюватися в колективі і через колектив;

- домагатися єдності й узгодженості зусиль усіх інститутів виховання.

Принципи виховання – керівні положення, які відображають загальні закономірності процесу виховання і визначають вимоги до змісту, організації і методів виховання.

Система принципів виховання:

1. Народність. Передбачає єдність національного і загальнолюдського.

2. Природовідповідність. Враховує багатогранну і цілісну природу людини: анатомо-фізіологічні, психологічні, вікові, генетичні, національні, регіональні особливості.

3. Культуровідповідність. Передбачає органічний зв'язок із культурним надбанням всього людства, історією свого народу, його мовою, культурними традиціями, народним мистецтвом.

4. Гуманізація. Означає створення умов для формування кращих якостей і здібностей людини, джерел її життєвих сил.

5. Системність і послідовність. Йдеться про систему педагогічних впливів, яка забезпечує формування в кожній людині ідеалів, світогляду, переконань, інтересів, морально-вольових рис.

6. Активність та творча ініціативність. Стимулювання розвитку творчих починань людини в процесі навчальної, трудової, художньої діяльності.

7. Демократизація. Мислиться як усунення авторитарного стилю виховання, забезпечує співробітництво вихователів і вихованців, врахування думки колективу і кожної особистості.

ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО ПИТАННЯ. У вихованні закономірності та принципи виявляються в усьому різноманітті взаємозв'язків і взаємоперетворень, вони органічно пов'язані між собою. Їх необхідно враховувати під час створення будь-якої виховної ситуації.

ІІІ. ЗМІСТ ВИХОВАННЯ

Зміст виховання – це та частка соціального досвіду, якою повинна оволодіти людина. Зміст виховання поділяється на певні напрями: національне, громадянське, правове, моральне, розумове, трудове, фізичне, художньо-естетичне, екологічне.

В умовах розбудови суверенної і демократичної України одним із головних пріоритетів є національне виховання. Його основна мета – виховання свідомого громадянина, патріота, набуття молоддю соціального досвіду, високої культури міжнаціональних взаємовідносин, формування у молоді потреби та уміння жити в громадянському суспільстві. Національне виховання спрямовується на залучення громадян до глибинних пластів національної культури і духовності, формування у людини національних світоглядних позицій, поглядів і переконань на основі цінностей вітчизняної та світової культури.

Національне виховання має здійснюватися на всіх етапах навчання дітей та молоді, забезпечувати всебічний розвиток, гармонійність і цілісність особистості, розвиток її здібностей та обдарувань, збагачення на цій основі інтелектуального потенціалу народу, його духовності й культури, виховання громадянина, здатного до самостійного мислення, суспільного вибору і діяльності, спрямованої на процвітання України.

Головними складовими національного виховання є патріотичне, громадянське та правове виховання.

Патріотичне виховання - планомірна виховна діяльність, спрямована на формування у людини почуття патріотизму, тобто доброго відношення до батьківщини та до представників спільних культури або країни. Людина розуміє і поділяє сутність національної ідеї. Вона є носієм національної культури; своєю професійною діяльністю сприяє економічному, науковому, культурному зростанню Батьківщини; любить і відстоює рідну мову, користується нею; захищає і відстоює рідну країну; любить, захищає і відстоює свої звичаї, традиції.

Громадянське виховання – формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що дає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політично і юридично дієздатною та захищеною.

Правове виховання – це виховна діяльність сім'ї, навчальних закладів, правоохоронних органів, спрямована на формування правової свідомості та правомірної поведінки дітей.

Правове виховання покликане забезпечити формування у молоді високої правової культури, яка передбачає глибокі правові знання і прагнення поглиблювати їх свідоме ставлення до прав та обов'язків, повагу до законів і правил людського співжиття, готовність дотримуватися і сумлінно виконувати їх. Висока правова культура громадян є однією з базових засад утвердження громадянського суспільства і правової держави, реалізації демократичних свобод.

Правове виховання тісно пов'язане з моральним вихованням.

Моральне виховання – виховна діяльність навчальних закладів, сім'ї, правоохоронних органів з формування у людини моральної свідомості, навичок, умінь відповідної поведінки.

Моральність особистості передбачає такі гуманістичні риси, як доброта, милосердя, толерантність, совість, чесність, справедливість, чуйність. Норми моралі полегшують сприймання правових норм, які допомагають глибше усвідомлювати моральні істини. Моральна свідомість дає змогу усвідомити межу моральної поведінки, за якою починаються аморальні й протиправні вчинки. Моральна свідомість стимулює соціально ціннісну поведінку, застерігає від правопорушень.

Розумове виховання – діяльність вихователя, спрямована на розвиток інтелектуальних сил і мислення людини з метою прищеплення культури розумової праці.

Культура розумової праці означає вміння раціонально використовувати режим розумової роботи, вміння зосереджено й уважно працювати, долати труднощі, контролювати себе, застосовувати знання в нових умовах, підтримувати порядок на робочому місці і т. ін.

Екологічне виховання – виховна діяльність навчальних закладів, сім'ї, правоохоронних органів з формування у людини культури взаємодії з природою. Зміст його полягає в усвідомленні того, що світ природи є середовищем існування людини, тому вона має бути зацікавлена в збереженні його цілісності, чистоти, гармонії.

Трудове виховання – виховання свідомого ставлення до праці через звички та навиків активної трудової діяльності. Воно покликане забезпечити психологічну готовність особистості до праці, підготовку до праці.

Естетичне виховання - діяльність , спрямована на формування здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси. Гармонійний, всебічний розвиток особистості неможливий без її естетичної вихованості.

Фізичне виховання - система заходів, спрямованих на зміцнення здоров'я людини , загартування її організму, розвиток фізичних можливостей, рухових навичок і вмінь.

ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО ПИТАННЯ. Будучи органічно взаємопов'язані між собою, напрями виховання, охоплюють усі аспекти його змісту і сприяють формуванню людини як цілісної особистості.

IV. МЕТОДИ ВИХОВАННЯ

Методи виховання - це методи педагогічного впливу на людину, це шляхи і способи діяльності вихователя і вихованців з метою досягнення виховних цілей.

Класифікація методів виховання: методи формування свідомості особистості; методи організації діяльності, спілкування, формування

позитивного досвіду суспільної поведінки; методи стимулювання діяльності і поведінки. Охарактеризуємо кожен групу методів.

Методи формування свідомості особистості: бесіда, переконання, приклад, пояснення.

Методи організації діяльності, спілкування, формування позитивного досвіду суспільної поведінки: педагогічна вимога, громадська думка, привчання, тренування, створення виховних ситуацій, прогнозування, залучення у визначену діяльність, доручення, метод вправ.

Методи стимулювання діяльності і поведінки: гра, змагання, заохочення, покарання, осуд, примус, нагорода, подяка, порушення почуття особистісного достоїнства, довіра, заміна інтересу, похвала, метод перспективних ліній.

У процесі виховання не може бути стандартних ситуацій і стандартних підходів до використання методів виховання.

Основним критерієм оцінювання виховного методу є відповідність його виховним цілям і завданням.

У використанні методів виховання не може бути конкретних рецептів. Треба вивчати закони психічних явищ, зіставляти власні дії з соціально-психологічними законами та обставинами. Дбаючи про оптимальний вибір методу, слід мати на увазі, що жоден з них не слід універсалізувати, а використовувати систему методів.

ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО ПИТАННЯ. Методи виховання є своєрідним інструментом діяльності вихователя. Їх дієвість залежить від психолого-педагогічної культури вихователя. Вибір конкретних методів має узгоджуватися із завданням і змістом виховання, конкретними умовами, в яких здійснюється виховний вплив, відповідати індивідуальним та віковим особливостям людини, враховувати особливості колективу.

V. САМОВИХОВАННЯ

Виховання і самовиховання — дві сторони процесу формування особистості. Самовиховання — свідомо діяльність людини, спрямована на вироблення у себе позитивних рис і подолання негативних.

Самовиховання потребує тривалих вольових зусиль, уміння керувати собою, досягати поставленої мети, не занепадати духом від невдач. Тому слід залучати молодь до видів діяльності, які передбачають зібраність, організованість, відповідальність. Долаючи труднощі, вони загартовують волю, доводять розпочату справу до кінця і таким чином переконуються, що навіть невеликі успіхи роблять людину сильніше.

Підвищує ефективність процесу самовиховання ідеал, до якого прагне людина. Спостереження переконують, що до самовиховання байдуже відносяться люди, які не мають життєвої мети, ідеалу.

Успішність процесу самовиховання значною мірою залежить від рівня розвитку колективу взагалі. У згуртованому колективі, де панує здорова

громадська думка, атмосфера доброзичливості, розвинута взаємовимогливість, самовиховання відбувається, як правило, успішно.

Самовиховання успішно здійснюється за певних умов: знання самого себе, вміння оцінювати власні позитивні й негативні риси, вимогливість до себе, розвиток волевої сфери, вміння здійснювати самоконтроль та саморегуляцію,- від рівня розвитку колективу.

Розглянемо основні психологічні передумови самовиховання юристів:

1. Наявність глибоко усвідомлених цілей, стійких мотивів і потреб самовиховання.

2. Необхідні професійні, етичні та інші знання, вміння займатися самовихованням.

3. Певний рівень розвитку волі, здатності до саморегулювання.

4. Глибоке розуміння смислу праці юриста, загальне позитивне ставлення до виконання свого професійного обов'язку.

ВИСНОВКИ ДО П'ЯТОГО ПИТАННЯ. Самовиховання супроводжуватиме людини на всіх етапах саморозвитку і самовдосконалення. Уміння адаптуватися, орієнтуватися в непередбачених життєвих, вирішувати конфліктні ситуації, не розгублюватися в екстремальних професійних ситуаціях тощо – саме до цього слід готувати людину, озброюючи її методами самовиховання.

ВИСНОВКИ З ТЕМИ

Людина є вінцем живої природи. Та природа не творить людини як цілісної особистості, вона лише закладає основи і певні передумови для формування особистості. Людина є багаторівневою системою, яка виявляється у взаємодії біологічних і соціальних факторів. Людина, вступаючи в життя шляхом практичної, соціальної і трудової діяльності, вливається у світ соціального досвіду, який є багатовіковим надбанням людства і виступає основною школою становлення її як особистості.

Процес діалектичної взаємодії біологічних і соціальних факторів, які впливають на формування людини, не може бути стихійним. Він вимагає чіткого регулювання і систематизації з боку батьків, уповноважених вихователів. Потрібна науково обґрунтована система виховання впливів на особистість дитини.

Виховання – це, по-перше, соціально і педагогічно організований процес створення оптимальних умов для формування людини як особистості. По-друге, це вплив вихователя на вихованця з метою формування в нього бажаних соціально-психічних і фізичних якостей.

Проблема виховання людини, виховання особистості належить до фундаментальних не тільки в психологічній педагогічній, але й у педагогічній, соціальній, політичній, культурній сферах суспільного життя.

Необхідна цілеспрямована робота з виховання у людини відчуття повноцінного господаря своєї країни, відповідального суб'єкта, творця її

майбутнього. Потрібно щоб незалежно від національності, віросповідання, або членства в якійсь партії людина відчувала єдність з народом своєї держави не тільки в думках, а й конструктивних діях, праці, спрямованих на благополуччя батьківщини.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ЩОДО ПІДГОТОВКИ ДАНОЇ ТЕМИ

При вивченні даної теми необхідно засвоїти поняття: «особистість», «розвиток», «виховання», «самовиховання».

Доцільно опрацьовувати рекомендовану літературу за формами, які обираються самостійно, а саме: конспект, тези, план, таблиця, схема, висновки, тощо. Можна порівнювати зміст матеріалу з питань теми в різних джерелах.

Для вдалого засвоєння цієї теми, здобувачам вищої освіти рекомендується звернутись не лише до базового (обов'язкового) списку літератури, а й до інших наукових джерел, які можна знайти у бібліотеці університету. Під час розгляду теми, слід, також, використовувати наукові праці як українських, так і зарубіжних вчених.

З метою засвоєння основних теоретичних положень теми, усвідомлення її актуальних проблем і пошуків їх шляхів вирішення:

1. Обґрунтуйте чому особистість виступає суб'єктом виховного процесу.
2. Охарактеризуйте різні погляди на зв'язок між психічним розвитком і вихованням.
3. Розкрийте мету і зміст виховання.
4. Охарактеризуйте шляхи реалізації принципів виховання.
5. Поясніть чим методи виховання відрізняються від методів самовиховання.
6. Визначите основні напрями виховання та їх роль у розвитку особистості.
7. Обґрунтуйте роль самовиховання в професійному зростанні юриста.